

ALI JE NARODNOOSVOBODILNA BORBA PREPREČILA PRIKLJUČITEV ŠTAJERSKE IN GORENJSKE K NEMŠKEMU RAJHU

Namen razprave je donesek k osvetlitvi enega od zelo zanimivih vprašanj naše najnovejše zgodovine: ali in koliko je NOB jugoslovan-skih narodov — in v okviru te razprave slovenskega še posebej — odločilno vplivala in preprečila uresničitev vseh načrtov, ki so si jih bodisi kot potrebne ali izvedljive na našem ozemlju zastavili okupatorji že leta 1941? K takemu vprašanju gotovo da spada tudi dejstvo, da je NOB slovenskega naroda v zelo tesni, čeprav na prvi pogled ne tako vidni zvezi z nameravano, a nikdar ne izvedeno popolno priključitvijo Štajerske in Gorenjske k nemškemu rajhu. V taki zvezi namreč, da je vplivala, da l. 1941 že povsem pripravljena, obljubljana in pričakovana priključitev le ni bila izvedena. Prikazati to vzročno zvezo, ki je pri-ključitev preprečila, je osnovna misel te razprave. Razprava bo namreč prikazala, da je bil na začetku septembra 1941 Hitlerju že predložen popolnoma izdelani osnutek njegovega ukaza o priključitvi Spodnje Štajerske, Gorenjske in Koroške (Mežiška dolina—Dravograd) k nemškemu rajhu, notranji minister dr. Frick je k osnutku tega ukaza iz-delal že tudi dopolnilno uredbo (osnutek je žal ohranjen samo za Spodnjo Štajersko), pa vendar Hitler ukaza ni podpisal. Točno in verjetno je, da Hitler ukaza ni podpisal tudi iz drugih vzrokov, vendar se dá iz dejstva, da je priključitev zelo blizu vselej takrat, ko NOB na Štajerskem kot na Gorenjskem iz kakršnega koli vzroka nekoliko začne pojemat, in iz važnega vira štabnih razgovorov nacističnih oku-patorjev z vso verjetnostjo sklepati, da je prav NOB — če že ne absoluten — pa vsaj eden od zelo važnih in upoštevanja vrednih vzrokov, da je priključitev izostala. Dejstvo je namreč, da je Osvobo-dilna fronta tako na Štajerskem kot na Gorenjskem vedno bolj, kot pravi njena IV. temeljna točka, spreminjala slovenski narodni značaj, s tem pa vedno bolj ustvarjala vse prej kot ugodne pogoje za pri-ključitev obeh dežel k rajhu. Tako se v obeh deželah recimo že sep-tembra 1941 pokaže vse drugačna slika kot pa na primer aprila 1941, ko je mogel šef civilne uprave za Spodnjo Štajersko v svojem prvem proglasu še samozavestno zapisati: »...Die alte Verbundenheit mit

Deutschland ist wieder hergestellt, in kurzer Zeit wird der Führer die Untersteiermark als einen wertvollen Bestandteil in das Grossdeutsche Reich eingliedern».¹

**I. Pregled in opredelitev nacionalsocialističnih okupacij
(»zopetnih združitev«, »priključitev« itd.) od 1938 do 1941 (do okupacije
Jugoslavije)**

Odstavek je potreben za boljše razumevanje II. dela razprave. Nacionalsocialistična ideologija in zato tudi njeno pravo (jus), aplikacija in utemeljevanje nacističnih okupacij in upravne razdelitve teh zasedenih ozemelj od 13. marca 1938² pa do 12. aprila 1941³ ne prizna in noče poznati okupacije v pravem pomenu besede in z njo zvezanih pravnih posledic v smislu znanih haaških konvencij, temveč si ustvari nov pojem — intervencija. S tem novim pojmom niti ne opravičuje, pač pa utemeljuje potrebnost in umestnost svojih imperialističnih osvajanj in protimednarodnopravnih posegov v usodo suverenih in svobodnih držav.⁴ Le načini in oblike izvedb teh intervencij, odnosno vzroki nacionalistične ideologije, ki te intervencije zahtevajo, so in morejo biti različni. Kot vzrok za okupacijo Avstrije navaja na primer Hitler v svojem velikem govoru pred rajhstagom 20. februarja 1938 trditev, da k osnovnim interesom nemškega rajha spada tudi zaščita vseh tistih nemških sonarodnjakov (Volksgenossen), ki si niso v stanju z lastnimi silami obvarovati pravice do človečanske, politične in svetovnonazorske svobode.⁵ Težji oreh postane načrt okupacije ozemlja Sudetskih Nemcev, zato potrebnost intervencije na tem ozemlju podarja Hitler dvakrat. Prvič v govoru pred rajhstagom 12. septembra leta 1938, ko govori, da rajh ne more več trpeti nadaljnjega stiskanja in preganjanja treh in pol milijona Nemcev in opozarja tuje državnike, naj tega opozorila ne jemljejo kot prazno frazo.⁶ Drugič pa govori Hitler o tem na zborovanju NSDAP (Nationalsozialistische Deutsche Arbeiterpartei) 26. septembra 1938, ko pravi, da svetovni nazor nem-

¹ Verordnungs- und Amtsblatt des Chefs der Zivilverwaltung in der Untersteiermark, št. 1 od 15. aprila 1941, citiram: VAZSt I, od 15. aprila 1941.

² Gesetz über die Wiedervereinigung Österreichs mit dem Deutschen Reiche, Reichsgesetzblatt, Teil I, N. 38 od 14. marca 1938, citiram: RGBI I, 38 od 14. marca 1938.

³ Vorläufige Richtlinien für die Aufteilung Jugoslawiens, Procès des grands criminels de guerre devant le tribunal militaire Nuremberg, Tom. XXVII (1948), str. 60—62, citiram: Procès, Tom. XXVII (1948), str. 60—62.

⁴ Prim. Dr. Dr. G. A. Walz, Völkerrechtsordnung und Nationalsozialismus (Untersuchungen zur Erneuerung des Völkerrechts), Zentralverlag der NSDAP, München 1942, kjer je na strani 112 rečeno: »Intervention dient, rechtlich gesehen, einerseits als Selbsthilfsmittel zur Verwirklichung der vom Partner verweigerten völkerrechtlichen Rechtsansprüche... anderseits der Geltendmachung von Schadenersatzansprüchen im Falle der verweigerten Erfüllung völkerrechtlich gewährleisteteter Pflichten«.

⁵ Archiv der Gegenwart, izd. Archiv der Gegenwart Gesellschaft, Dunaj, 1938, str. 3434, citiram: AdG 1938, 3434.

⁶ AdG 1938, 3719.

škega rajha zahteva obstanek in sigurnost nemškega naroda. Ker nemški rajh nima prav nobenega interesa podjarmljati druge narode, je zahteva po ozemlju Sudetskih Nemcev »zadnja moja teritorialna zahteva v Evropi«.⁷

Jasno je, da gre v vseh in nadaljnjih primerih za povsem navadno okupacijo, težko kršitev mednarodnega prava itd., za zgodovinarja pa je vsekakor zanimiv študij prav teh nacističnih osvajanj in vseh pravnih posledic, ki sledijo iz njih. Od 13. marca 1938, ko kot prva nacistična žrtev pade svobodna in samostojna Avstrija, pa do razkosanja naše jugoslovanske domovine 12. aprila 1941, srečujemo veliko teh nacističnih intervencij. Vse te naj bi bile — kot že povedano — potrebne in seveda zato tudi opravičljive.

Časovno sicer kratko razdobje vseh teh intervencij delijo nacistični ideologi — z ozirom na nujnost in upravičenost — v dve fazi: na prvo od 13. marca 1938 do 27. septembra 1940 (ustanovitev osi Berlin-Rim-Tokio) in — od tega datuma dalje — na drugo fazo, ki pa je spričo izida druge svetovne vojne ostala — za nacionalsocialiste — nedovršena. Če se za prvo fazo trudi nacionalsocializem dokazovati upravičenost svojih intervencij z zaščito izven rajha živečega nemškega življa, s potrebnostjo »lebensrauma« in z upravičenostjo imperialističnega dvoboja s silami zapadnih demokracij, se upravičenost intervencij po 27. septembru 1940 — po mnenju že citiranega Walza — bistveno spremeni. Trojni pakt, katerega so potrdile Madžarska, Romunija, Bolgarija, Jugoslavija (pozneje Paveličeva NDH) in Slovaška, predstavlja po njegovem mnenju »den markantesten völkerrechtlichen Schritt auf dem Wege zur Verwirklichung der neuen Ordnung«.⁸ Trojni pakt namreč priznava vodstvo Nemčije in Italije pri ustvarjanju novega reda v Evropi in Afriki, Japonski pa v veleazijskem prostoru. »Mit seinen regional begrenzten Raumordnungsansprüchen (podčrtal jaz) erweist sich... als ein entscheidendes politisches Instrument im Kampf gegen den angelsächsischen universalistischen Raumimperialismus (podčrtal jaz), der letztlich zu den kriegesischen Auseinandersetzungen von 1939 geführt hat«.⁹

To je vsekakor zanimiva teorija o upravičenosti in pravni opravičenosti Trojnega pakta in vseh iz njega izvirajočih nadaljnjih fašističnih osvajanj in posledic teh osvajanj. Z legitimacijo Trojnega pakta v rokah je torej pravno in moralno pravilno odpraviti vsak francoski in angleški vpliv v interesnih sferah podpisnic Trojnega pakta, dana je možnost preseljevanja nemškega življa iz tujih dežel v rajh in končno dano dovoljenje in možnost »življenja in razvoja« tudi drugim narodom, ki živijo v prostoru, razdeljenem med tri velesile.

Če na tem mestu ne omenimo Posarja (Saargebiet), ki se s plebiscitom 1935 popolnoma priključi k rajhu in če sledimo delitvi priključitve raznih dežel in ozemelj, kot jo navaja nacionalsocialistični jurist

⁷ AdG 1938, 3734.

⁸ O. c., str. 141.

⁹ Ibid., str. 130.

dr. Walter Scheerbarth,¹⁰ vidimo, da tedanja državnopravna teorija loči dvoje vrst anektiranih ozemelj: Wiedervereinigte Gebiete, ki so popolnoma priključena (eingegliedert) k nemškemu rajhu in to z bolj ali manj izrecnim aktom državnega vodstva (s Hitlerjevim ukazom ali z zakonom) in Angegliederte Gebiete (»die nicht so völlig ins Reich aufgegangen sind«). K ozemljem prve vrste spada Avstrija, ozemlje Sudetskih Nemcev (Sudetenland), ozemlje Klajpede (Memelland), svobodno mesto Gdansk, priključeno vzhodno ozemlje (tako imenovani Poljski koridor) in končno po versajskem miru po Belgiji zasedene pokrajine Eupen, Malmédy in Moresnet. K ozemljem druge vrste pa spada Češkomoravski protektorat, poljski Generalgouvernement in končno Spodnja Štajerska, Koroška (Mežiška dolina), Gorenjska, Luksemburg, Alzacija in Lorena, o teh zadnjih pa — kot pravi Scheerbarth — »ist noch nicht endgültig entschieden und noch keine gesetzliche Regelung getroffen. Diese Gebiete sind staatsrechtlich formell und ausdrücklich noch nicht mit dem Deutschen Reich wiedervereinigt. Sie unterstehen einem Chef der Zivilverwaltung«.¹¹

Scheerbarth pozna torej le dvoje vrst anektiranih ozemelj, čeprav gre v resnici za troje, kajti aneksija češkomoravskega protektorata se bistveno loči od aneksije Spodnje Štajerske, Koroške (Mežiška dolina), Gorenjske, Luksemburga, Alzacije in Lorene. Gre torej za troje vrst okupiranih in anektiranih ozemelj (čeprav se na Spodnjem Štajerskem, Gorenjskem itd. aneksija de jure ni izvedla): za popolnoma anektirana ozemlja, za nepopolnoma anektirana ozemlja in za ozemlja civilnih uprav s šefom civilne uprave na čelu, h katerim spadata naši dve slovenski pokrajini, Luksemburg, Alzacija in Lorena.

Zdi se mi, da se prav v tej in taki delitvi jasno pokaže vsa nacional-socialistična okupacijska logika. So namreč ozemlja, ki jih nacisti smatrajo takoj s priključitvijo za popolnoma in brezpogojno nemška (Avstrija, ozemlje Sudetskih Nemcev itd.), so ozemlja, ki so po okupaciji na nek način sicer priključena (protektorat in generalgouvernement), ne bodo pa postala — vsaj ne v dogledni perspektivi — nemška, pač pa ostala v a z a l n a, podložna ozemlja nemškega rajha, in končno so ozemlja, do katerih imajo Nemci velike aspiracije (Spodnja Štajerska, Gorenjska, Luksemburg, Alzacija in Lorena) in jih zato hočejo na vsak način spraviti v prvo kategorijo, niso pa za to še godna in zato v teh ozemljih nacisti ustvarjajo posebno ustanovo, civilni komisariat, z nalogo, da te dežele pripravi godne za popolno priključitev.

Ni mi jasno, zakaj je zgornje Scheerbarthovo naštevande pomanjkljivo, kajti že na prvi pogled moremo opaziti, da nekatere vsekakor zasedene države z nemško civilno upravo (torej z istim okupacijskim režimom kot na primer naša Štajerska) kot na primer Norveška, Belgija in dr. v tem seznamu niso našteje kot tudi ne na primer Slovaška, ki je stopila »prostovoljno« pod nemško varstvo. Dejstvo je namreč, da je okupacija recimo Češke in Moravske enako nemoralna kot oku-

¹⁰ Staatsrecht (Die Bücher der Verwaltung I), Berlin 1943, str. 43, 47.

¹¹ O. c., str. 11.

pacija in vpostavitve okupacijskega režima na primer v Luksemburški ali Belgiji, čeprav nacionalsocialisti še takrat niso imeli izdelane pravne terminologije, kako naj bi poimenovali dežele in države, ki jih morda ne bi čisto ali samo delno priključili k rajhu.

Najtejmo sedaj vse okupirane države in dežele in nacionalsocialistične pravne posledice, ki so iz te okupacije sledile.

1. **Avstrija.** Vzrok okupacije te države je bil že povedan. 11. marca leta 1938 odstopi pod pritiskom domačih in nemških nacistov avstrijski kancler Schuschnigg, ob 20. uri 18 minut istega dne pokliče avstrijski minister, znani nacist dr. Seyss-Inquart za vzdrževanje miru in reda v Avstrijo nemško vojsko, 12. marca je ob pol dveh zjutraj objavljena nacionalsocialistična avstrijska vlada pod vodstvom Seyss-Inquarta in ta vlada, ko nemške čete že zasedajo Avstrijo, izda 13. marca ustavni zakon, ki v 1. členu pravi, da je Avstrija dežela nemškega rajha, v 2. členu določa za 10. april svobodni in tajni referendum vseh nad 20 let starih moških in ženskih Avstrijcev »über die Wiedervereinigung mit dem Deutschen Reich« in v 5. členu, da stopi ta ustavni zakon v veljavo z dnem objave.¹² Istega dne izda Hitler v Linzu zakon o zopetni združitvi Avstrije z rajhom, ki v 1. členu vsebuje že omenjeni avstrijski ustavni zakon, v 2. pa določa, da do sedaj veljavno pravo ostane še v veljavi, nemško državno pravo pa ujava v Avstrijo Hitler sam ali od njega pooblaščen rajhovski minister.¹³ 15. marca izide uredba k zakonu o priključitvi, ki določa, da je odgovorna oseba za izvedbo priključitve nemški notranji minister, ki more prenesti svoje posle tudi na nemškega opolnomočenca na Dunaju, kateremu more poveriti svoje posle tudi pooblaščenec za štiriletni plan,¹⁴ 15. marca pa določi Hitler prvič, kateri nemški zakoni začno veljati v Avstriji.¹⁵

Značilnost te prve priključitve je v tem, da se rajhovski zakoni le počasi uvajajo v sicer popolnoma priključeno Avstrijo in da je vključ priključitvi postavljen na Dunaju nemški opolnomočenec, ki ostane na tem mestu še celo po izidu tako imenovanega zakona o Vzhodni marki,¹⁶ tja do posebnega Hitlerjevega ukaza od 15. marca 1940 o prenehanju njegove službe in njegovega urada,¹⁷ torej šele po polnih dveh letih. To počasno uvajanje nemških zakonov v Avstrijo omenjam zato, da nam bo lažje razumeti poznejši izraz in izgovor, zakaj se zavlačuje priključitev Spodnje Štajerske, gesetzesthechnische Gründe. Vendar pa bomo tudi videli, da ti vzroki zavlačevanja priključitve le niso bili odločilnega pomena.

2. **Ozemlje Sudetskih Nemcev (Sudetenland).** Tudi za zasedbo tega ozemlja so nam vzroki že znani. Vsekakor velika Hitlerjeva zmaga je znana Münchenska konferenca 29. septembra 1938 (Hitler, Mussolini,

¹² AdG 1938, 3471.

¹³ RGBI I, 38 od 13. marca 1938.

¹⁴ RGBI I, 45 od 16. marca 1938.

¹⁵ AdG 1938, 3477.

¹⁶ RGBI I, 74 od 19. aprila 1939.

¹⁷ RGBI I, 54 od 28. marca 1940.

Chamberlain in Daladier), ki v svojih sklepih zahteva, da mora ČSR začeti izpraznjevati to ozemlje že 1. oktobra in ga končati 10. oktobra. Istočasno in v štirih etapah začno to ozemlje zasedati nemške čete in ga zasedejo 10. oktobra.¹⁸ Ti sklepi so 30. septembra izročeni v ultimativni obliki vladi ČSR s pripombo, da je treba na nje odgovoriti do opoldne istega dne. Ker češkoslovaška vlada diktat sprejme, začno nemške čete Sudetsko ozemlje zasedati po načrtu.¹⁹

Priključitev tega ozemlja je šla nekoliko drugače kot priključitev Avstrije. Že 1. oktobra izda Hitler ukaz o upravi tega ozemlja,²⁰ kjer je v § 1. rečeno, da po končani vojaški zasedbi prevzame upravo nemški rajh, nadaljnji paragrafi pa določajo: na čelo te uprave bo državni komisar (Reichskommissar für die sudetendeutschen Gebiete) z vsemi upravnimi pravicami, vendar neposredno podrejen samemu Hitlerju. Doslej veljavno pravo na tem ozemlju ostane še naprej v veljavi, kolikor ne nasprotuje prevzemu ozemlja po nemškem rajhu. Odredbe komisarja, za katerega ukaz imenuje Henleina, prinaša »Verordnungsblatt für die sudetendeutschen Gebiete«, centrala za izvedbo priključitve pa je nemški notranji minister. Že 8. oktobra je zasedba končana²¹ in Hitler izda I. uredbo k svojemu ukazu o upravljanju tega ozemlja, v kateri je rečeno, da po 10. oktobru 1938 izdani nemški zakoni veljajo tudi za sudetsko ozemlje, razen če ni ozemlje izrecno izvzeto in nato navaja tiste državne zakone, ki naj takoj začno veljati po smislu.²² Šele 21. novembra 1938 izide potem zakon o zopetni združitvi (Wiedervereinigung) sudetskega ozemlja z rajhom, ki v 1. členu določa, da postane to ozemlje sestavni del rajha in končno ureja vprašanje nemškega državljanstva.²³

Kot pri Avstriji pride tudi pri tem ozemlju do dokončne združitve pozneje, iz povedanega pa je razvidno, da se je že začetni proces te priključitve razvijal drugače kot pri Avstriji. Ker gre v tem primeru za priključitev dela neke države, ki je bila odločno proti tej odcepitvi (Avstrija se priključi cela in na podlagi njenega ustavnega zakona), postavlja Hitler na tem ozemlju za komisarja znanega petokolonaša Henleina z izrednimi državnimi in političnimi pooblastili, ki končno dosti pozno privede ozemlje do zrelosti za priključitev. (Gau Sudetenland!)

3. Češkomoravski protektorat. Dogodki so se po priključitvi Sudetskega ozemlja v ČSR naglo razvijali. Pod pritiskom centrifugalnih narodnostnih zahtev Slovakov in karpatskih Ukrajincev izglasuje češkoslovaški parlament soglasno (proti glasujejo le komunisti) 19. novembra 1938 zakon o avtonomiji Slovaške in Podkarpatske Rusije,²⁴ ki z imenovanjem obeh pokrajinskih vlad še bolj na široko odpreta vrata

¹⁸ AdG 1938, 3745.

¹⁹ AdG 1938, 3748.

²⁰ RGBI I, od 1. oktobra 1938; Erlass pomeni tudi odlok, vendar se mi zdi prevajanje z ukazom bolj na mestu.

²¹ AdG 1938, 3756.

²² RGBI I, 160 od 8. oktobra 1938.

²³ RGBI I, 197 od 24. novembra 1938.

²⁴ AdG 1938, 3815.

hitlerjanski peti koloni in vedno jasnejše kažeta svoje separatistične tendence. (Z usodo Podkarpatske Rusije, ki se je 15. marca 1939 sicer oklicala za samostojno državo, 16. marca pa njena vlada že beži v Romunijo in deželo zasedejo Madžari, se na tem mestu ne mislim pečati.) 10. marca 1939 se odnosi med centralno vlado ČSR in pokrajinsko slovaško vlado tako zaostrijo, da tega dne centralna vlada odstavi Tisovo vlado, kar seveda izbiije sodu dno. Proti ČSR se začena 11. in 12. marca dvojna gonja: nemški tisk se na široko razpiše o vedno pogostejših sprovciranih napadih na meji in na Češkem ter Moravskem, odstavljena Tisova vlada pa pošlje noto nemški vladi, katero predložita 13. marca Hitlerju osebno Tiso in Durčansky. 14. marca proglasi frakcija avtonomistov v slovaškem deželnem zboru neodvisnost slovaške države, obenem pa prosi Tiso Hitlerja za pomoč. Istega dne odpotujeta popoldne na Hitlerjev ukaz v Berlin predsednik republike ČSR Hacha in zunanji minister Chwalkovsky, zvečer istega dne začno v ČSR korakati oddelki VIII. nemškega armadnega zbora in Hitlerjeve osebne standarte in 15. marca je malo pred 4. uro zjutraj sklenjen med Hitlerjem in Hacho sporazum o varstvu nemškega rajha nad Česko in Moravsko.²⁵ Na podlagi tega sporazuma izda Hitler 16. marca v Pragi ukaz o nemškem protektoratu nad Česko in Moravsko. V 1. členu tega ukaza je rečeno, da spada od tega datuma dalje vse od nemških sil zasedeno ozemlje bivše ČSR »zum Gebiet des Grossdeutschen Reiches und treten als Protektorat Böhmen und Mähren unter dessen Schutz«. V ostalih členih urejuje ukaz najprej državljanstvo in določa, da Volksdeutsche v protektoratu postanejo takoj Reichsbürger, vsi ostali pa — razen Judov in ciganov — Staatsangehörige des Protektorats. Protektorat je avtonomen (ima svojo češkomoravsko vlado), člane vlade pa imenuje protektor. Ta (Reichsprotektor) uživa pravice suverena (Staatsoberhaupt), ima sedež v Pragi in kot Hitlerjev pooblaščenec (in pooblaščenec nemške vlade) izdaja politične in državne direktive. Protektorat ima svojega zastopnika pri nemški vladi (Gesandter). Nemška država ščiti protektorat s svojo vojsko, za red in mir pa more protektorat imeti tudi svoje lastne sile, vendar njihovo moč določi nemška vlada. Nemška vlada ima neposredno nadzorstvo nad prometom, pošto in telegrafom v protektoratu, ki hkrati postane carinsko ozemlje Nemčije. Zakonito plačilno sredstvo je rajhsmarka in do nadaljnjega krona. Dosedaj veljavno pravo na Češkem in Moravskem ostane v veljavi, kolikor ne nasprotuje smislu zaščite nemškega rajha, ki more izdajati tudi za protektorat veljavne predpise, če to zahtevajo skupne koristi. Te predpise izdaja notranji minister rajha v soglasju s pristojnimi ministri protektorata.²⁶

22. marca izide uredba k temu Hitlerjevemu ukazu, ki še posebej ureja protektorjev pravni položaj, ki postane edini Hitlerjev reprezentant (po strankini in upravni liniji) in reprezentant nemške vlade v protektoratu in je neposredno podrejen Hitlerju.²⁷

²⁵ AdG 1939, 3977—3988.

²⁶ RGBI I, 47 od 16. marca 1939.

²⁷ RGBI I, 52 od 22. marca 1939.

K vzroku nemške zasedbe protektorata, preganjanju Nemcev na Češkem in Moravskem — za kar je bilo dejansko dovolj le nekaj provokacij — se dodaja še eden, prošnja slovaške vlade, naj se proglašena samostojnost Slovaške zaščiti. Tudi ta intervencija naj po Hitlerjevih besedah v duhu Münchenskega sporazuma služi samo »miru v Evropi«. Po Scheerbarthovem mnenju postane protektorat »Inland« nemškega rajha, ki vkljub svoji avtonomiji ni samostojen in ne samostojna država.²⁸ Ali kot pravi Walz: »Protektorat ist eine staatsrechtliche, nicht eine völkerrechtliche Erscheinung«.²⁹ Skratka, to, kar imenujemo z normalnimi možgani okupacijo in uničenje samostojne in svobodne češkoslovaške države, je po nacistični državnopravni juridični znanosti »eine Neuschöpfung nationalsozialistischen Staatsdenkens«.³⁰

4. Slovaška. Kot rečeno, Slovaške nacisti ne štejejo ne k popolnoma ne k delno priključenim deželam. Reči pa moramo, da de jure dežela res ni niti okupirana niti ni podrejena rajhu, svobodna, samostojna in neodvisna pa tudi ne. Vemo že, da je avtonomistični del slovaškega pokrajinskega zbora 14. marca proglasil slovaško samostojnost in neodvisnost. Ta zakon v svojem 1. členu pravi, da se dežela Slovaška proglašaja za samostojno in neodvisno državo, v 2. členu, da ima do proglašenja ustave vso eksekutivno in administrativno oblast vlada, ki jo imenuje predsednik slovaškega parlamenta, v ostalih členih pa določa, da ostanejo še naprej v veljavi vsi zakoni bivše ČSR vendar s to spremembo, da odgovarjajo duhu samostojnosti slovaške države in da se vlada pooblašča, da more za prehodno razdobje storiti vse, da se »ohranijo in zavarujejo koristi slovaške države«.³¹ To je novi predsednik slovaške vlade Tiso tudi storil. Že 16. marca pošlje Hitlerju telegram, v katerem ga v »krepkem zaupanju« prosi, naj sprejme slovaško državo v svoje varstvo, kar je Hitler dan za tem v telegramu tudi obljubil.³² Zato je 23. marca podpisana (Ribbentrop, Tiso, Tuka, Durčansky) v Berlinu pogodba, ki pravi: 1. člen. Nemški rajh prevzame varstvo politične neodvisnosti slovaške države in nedotakljivosti njenega ozemlja; 2. člen. Da more nemški rajh to varstvo izvajati ima nemška vojska vsak čas pravico v pasu, ki ga obdaja na zapadu meja slovaške države, na vzhodu pa črta vzhodni obronki Malih Karpatov — Beli Karpati — Javornik, postaviti vojaške naprave in jih zasesti s potrebnimi silami. Slovaška vlada se zavezuje, da bo za to dala na razpolago potrebno ozemlje in da bodo vse pošiljke nemški vojski na tem ozemlju proste carine. Na tem ozemlju ima vse pravice nemška vrhovna komanda. Tudi vse nemške osebe, ki so na tem ozemlju zaposlene po privatnopravnih pogodbah, so podrejene nemški sodnosti; 3. člen. Slovaška vlada organizira svojo lastno vojsko v tesnem sodelovanju z nemško vrhovno komando; 4. člen. Odgovarjajoč medsebojnim zaščit-

²⁸ O. c., str. 47.

²⁹ O. c., str. 90.

³⁰ Scheerbarth, o. c., str. 48.

³¹ AdG 1939, 3983.

³² AdG 1939, 3986.

nim odnosom bo slovaška vlada vodila svojo zunanjo politiko v tesnem sodelovanju z nemško vlado.³³

Koliko je Slovaška še samostojna država, je jasno. Že 3. maja pride v Bratislavo nemška vojaška misija, ki začne takoj z razpravljanjem o vprašanjih, ki zadevajo 2. in 3. člen pogodbe.³⁴ Tudi prihod te vojaške misije na predvečer druge svetovne vojne jasno dokazuje, s kakšno državno samostojnostjo slovaške države imamo opraviti.

5. Ozemlje Klajpede (Memelland). Gre za ozemlje (2657 m² in okrog 150.000 prebivalcev, od katerih odpade na samo Klajpedo 42.000), ki po versajskem miru preide 10. januarja 1920 pod zaščito antantnih sil, po pariški konvenciji 8. maja 1924 pa ga zasede Litva, ki mu dá avtonomijo.³⁵ 15. marca 1939 izjavi voditelj Nemcev na tem ozemlju doktor Neumann na zasedanju poslancev stranke klajpedskih Nemcev, da se mora klajpedski deželni zbor sklicati do 25. marca in mora izdati zakon, ki gre klajpedskim Nemcem na podlagi pravice, tradicije in krvi.³⁶ Ta Neumannova izjava, podkrepljena z izjavami 85 % prebivalstva za priključitev ozemlja k rajhu, privede do razgovorov med Ribbentropom in litvanskim zunanjim ministrom Urbysom 20. marca v Berlinu. Ko se Urbys 21. marca vrne v Kovno, poroča ministrskemu svetu, da je Ribbentrop nasvetoval vrnitev klajpedskega ozemlja rajhu, kar bi znatno služilo »pomirjenju«. Če se bo to zgodilo na miren način, garantira Nemčija Litvi zaščito vseh njenih gospodarskih interesov v klajpedskem pristanišču. Še istega dne tajno zaseda litvanski sejm, ki se, naravno, ukloni diktatu. 22. marca pride v Berlin litvanska delegacija, ki je opolnomočena podpisati nemško-litvansko pogodbo, s katero se klajpedsko ozemlje vrača Nemčiji. (3. člen pogodbe obljublja Litvi svobodno zono v Klajpedi.)³⁷ 23. marca obišče Hitler na bojni ladji »Deutschland« Klajpedo, istočasno pa zasedejo ozemlje nemške sile, v pristanišče pa pripluje močna eskadra nemške vojne mornarice.³⁸ Na krovu »Deutschlanda« izda Hitler istega dne zakon o zopetni združitvi ozemlja z rajhom, s katerim postane klajpedsko ozemlje sestavni del rajha in se vključi v deželo Prusijo, provinco Prusijo in v rajhsgau Gumbinnen. Na ozemlju začne s 1. majem 1939 veljati celotno nemško državno in prusko deželno pravo.³⁹

Sodim, da je od vseh aneksij ta po svoji hitrosti najpopolnejša.

6. Zadnje Hitlerjevo osvajanje pred drugo svetovno vojno, ki v zvezi s tako imenovanim poljskim koridorjem tudi sproži svetovno vojno, je priključitev svobodnega mesta Gdanska. Mesto Gdansk s pokrajino dobi po versajski mirovni pogodbi Društvo narodov z obvezo, da ga spremeni v svobodno mesto. To svobodno mesto pa ostane vključeno v poljski carinski sistem, Poljska sme nadzorovati železnice in

³³ AdG 1939, 3995.

³⁴ AdG 1939, 4062.

³⁵ AdG 1939, 3997.

³⁶ AdG 1939, 3981.

³⁷ AdG 1939, 3996.

³⁸ AdG 1939, 3997.

³⁹ RGBl I, 54 od 23. marca 1939.

rečne poti preko gdanskega hodnika, nemško ozemlje (Prusijo) pa seka poljski koridor. Ker je Hitler doslej pridobil že marsikatero ozemlje, začne segati tudi po tem. Postopa spočetka dokaj previdno, kajti za Poljsko stojita Anglija in Francija, odnosno že vprašanje II. svetovne vojne in zelo nejasno je še, kaj je s Sovjetsko zvezo. Vprašanje Gdanska se zelo zaostri 13. junija 1939, ko Göbbels v Gdanku ostro napade Poljsko in zapadne velesile ter na koncu svojega govora pravi: »Prišel sem k vam, da vas podkrepim v vaši odločnosti... Nemčija je povsod, kjer so Nemci, torej tudi pri vas... Zato naj živi naš nemški Gdansk!«⁴⁰ Francoski zunanji minister Bonnet izjavi 1. julija nemškemu poslaniku v Parizu, da Francija in Anglija ne bosta dopustili, da se menja status quo v Gdanku in koridorju »pa naj bi se to zgodilo z nekim nasilnim dejanjem od zunaj ali z neko enostransko akcijo od znotraj«.⁴¹ 3. julija izjavi angleški premier Chamberlain v spodnjem domu, da v Gdansk prihaja vedno več nemških »turistov«, da se je v mestu osnoval nemški Heimwehr itd. 10. julija pravi Chamberlain na istem mestu, da hočejo Nemci »s skritimi metodami organizirane akcije« postaviti Poljsko in ostale sile pred dovršeno dejanje, toda, Anglija je Poljski garantirala, da bo ščitila njeno neodvisnost.⁴² Toda Nemci gredo svojo pot dalje. 24. julija izjavlja gaulajter Gdanska Forster: »Ali so v Londonu bolj pripravljeni poslati stotisoče mož na bojišče kot pa dati 400.000 Nemcem pravico, ki jim gre sama po sebi?... Naša nezlomljiva vera je, da bo Adolf Hitler tudi teh 400.000 sonarodnjakov, odtrganih od rajha, zopet pripeljal v matično zemljo in tako odpravil s sveta novo, z versajskim diktatom narejeno krivico«.⁴³ Nemci trdijo, da se provokacije (poboji Nemcev, ovire pri carinski inspekciji itd.) nadaljujejo. Ko pa Hitler avgusta s sklenitvijo trgovinske in ne-napadalne pogodbe s Sovjetsko zvezo doseže svojo veliko zmago (odstranjena je nevarnost eventualne vojne na dveh frontah!), postane zanj tudi jasna rešitev gdanskega vprašanja, s čemer pa je v tesni zvezi tudi začetek II. svetovne vojne. Istega dne, ko je podpisana omenjena nemško-sovjetska pogodba, izjavi nemški minister dr. Frank med drugim tole: Nemško mesto Gdansk ni nobeno svobodno mesto Gdansk, pa naj bo kot tako še tako zapisano v katalogih Društva narodov. To mesto bo svobodno šele tedaj, ko bo zopet prišlo k veliki svobodni skupnosti našega rajha.⁴⁴ Dan za tem je v Gdanku proglašena nova ustava, s katero postane gdanski gaulajter državni poglavar svobodnega mesta.⁴⁵ 31. avgusta stavi nemška vlada poljski vladi zadnje »miroljubne« predloge — Gdansk naj se takoj vrne rajhu, prebivalstvo koridorja naj samo odloči o svoji državni pripadnosti itd. — 1. septembra ob 5.45 Nemčija že napade Poljsko in ob desetih dopoldne istega dne Hitler pred rajhstagom proglasi, da je »Gdansk bil in je nemško mesto« in da je koridor bil in bo nemški.

⁴⁰ AdG 1939, 4105—4106.

⁴¹ AdG 1939, 4123.

⁴² AdG 1939, 4131.

⁴³ AdG 1939, 4148.

⁴⁴ AdG 1939, 4182.

Tako se je začela II. svetovna vojna in Nemčija priključi Gdansk. 1. septembra izda gaulajter Forster novo ustavo, ki v 3. členu določa, da svobodno mesto Gdansk postaja takoj sestavni del nemškega rajha⁴⁶ in istega dne izda Hitler zakon o zopetni združitvi Gdanska z nemškim rajhom, kjer začne veljati celotno nemško pravo s 1. januarjem 1940.⁴⁷ S Hitlerjevim ukazom, ki zadeva koridor (Ostgebiete Führererlass) pa to svobodno mesto 8. oktobra postane sestavni del gau-a Danzig-Westpreussen.⁴⁸

7. **Ostgebiet (deli bivšega poljskega koridorja).** To ozemlje urejuje že zgoraj omenjeni Hitlerjev ukaz od 8. oktobra. Zanimivo je, da ta ukaz izrecno ne govori ničesar o priključitvi tega ozemlja k rajhu, temveč bivši koridor enostavno razdeli med dva na novo osnovana gau-a Danzig-Westpreussen in Wartheland.

8. **Generalgouvernement.** Upravo poljskega ozemlja, ki je po pogodbi med Nemčijo in Sovjetsko zvezo od 28. septembra 1939⁴⁹ pripadlo Nemčiji, ureja Hitlerjev ukaz od 12. oktobra 1939. To ozemlje upravlja »Generalgouverneur für die besetzten polnischen Gebiete«, ki je neposredno podrejen Hitlerju. Za generalnega guvernerja imenuje Hitler s tem ukazom ministra Franka, za njegovega namestnika pa Seyss-Inquarta. Doslej veljavno poljsko pravo ostane, kolikor ne nasprotuje nemški upravi, novo pravo na tem ozemlju pa ustvarja ministrski svet za državno brambo, opolnomočenec za 4-letni plan in generalni guverner, ki se objavlja v »Verordnungsblatt für die besetzten polnischen Gebiete«. Stroške nemške uprave nosi zasedeno ozemlje.⁵⁰ Po Hitlerjevem ustnem ukazu od 15. avgusta 1940, ki pa ni bil nikjer objavljen, dobi to ozemlje naziv Generalgouvernement.⁵¹

Pri Gdanku, delih bivšega poljskega koridorja (Ostgebiet) in pri usodi Poljske srečamo prve primere priključevanja sredi vojne, kar je v nasprotju s haaškimi konvencijami.

Scheerbarth⁵² trdi, da je to ozemlje v še manjšem odnosu do rajha kot protektorat in da je nekak »Nebenland« nemškega rajha. Hitler da ga je, po besedah guvernerja Franka, ustanovil zato, »dem polnischen Volk eine Heimstätte zu sein«.

9. **Norveška.** Nadaljnji Hitlerjev vojni pohod je proti Norveški. Iz nemškega memoranduma norveški vladi od 9. aprila 1940 je razvidno, da je istega dne začela Nemčija z napadom na Norveško zato, da »zasede važne strateške točke na norveškem državnem ozemlju. Zato nemška vlada prevzema za čas vojne varstvo nad norveškim ozemljem in je odločena z vsemi sredstvi braniti mir na severu proti vsakemu

⁴⁵ AdG 1939, 4183.

⁴⁶ AdG 1939, 4201.

⁴⁷ RGBl I, 155 od 1. septembra 1939.

⁴⁸ RGBl I, 204 od 18. oktobra 1939.

⁴⁹ AdG 1939, 4254—4255.

⁵⁰ RGBl I, 210 od 24. oktobra 1939.

⁵¹ Scheerbarth, o. c., str. 48.

⁵² O. c., str. 48.

angleško francoskemu napadu». ⁵³ Ker se je norveška vlada temu »miroljubnemu« napadu uprla, morala pa se je čeprav z dokaj uspešno se upirajočo svojo vojsko vedno bolj umikati proti severu, nemške sile pa so zasedle kos za kosom norveške države, izda Hitler 24. aprila »Erlaß über die Regierungsbefugnisse in Norwegen«, ki v § 1 pravi, da je zasedeno norveško ozemlje podrejeno komisarju (Reichskommissar für die besetzten norwegischen Gebiete) s sedežem v Oslu, ki je čuvár interesov rajha in miru na civilnem področju in ima na tem področju vrhovno oblast. V nadaljnjih paragrafi določa Hitler, da se more komisar posluževati pri izvajanju svoje oblasti norveškega upravnega odbora (nekakšne Quislingove vlade) in norveških oblasti, da ostane doslej veljavno pravo v veljavi, kolikor je to združljivo z zasedbo, novo pravo pa ustvarja komisar in ga objavlja v »Verordnungsblatt für die besetzten norwegischen Gebiete«. Vrhovno vojaško oblast ima komandant nemških sil na Norveškem. On kot komisar se za izvedbo svojih odredb in ukazov moreta posluževati nemške policije. Za komisarja, ki je neposredno podrejen Hitlerju, je imenovan Terboven. Za izvedbo tega ukaza je odgovoren za civilno področje komisar in šef državne pisarne, za vojaško pa vrhovni komandant vojske. ⁵⁴

V čem je torej dejanska razlika med na primer okupirano Poljsko, ki je na nek način »priključena« in med okupirano Norveško, ki ni? »Pravno« bi se dalo naštetí več teh razlik, v resnici pa gre pri obeh za eno in isto okupacijo z vsem za to potrebnim okupacijskim aparatom.

10. **Danska.** Za Dansko velja isti memorandum nemške vlade kot za Norveško. Ker pa sta danski kralj in vlada takoj kapitulirala, je nemška armada brez boja zasedla vso Dansko že 9. aprila. Zadržanje kralja in vlade pojasni 10. aprila pred parlamentom ministrski predsednik Stauning z besedami, da je bilo to potrebno zato, da se »obvarujeta dežela in narod pred posledicami vojne«. ⁵⁵

Ali je Hitler tudi na Danskem postavil komisarja in vse okupacijske naprave, mi iz doslej dostopnih virov ni jasno. Mnenja sem, da gre prav pri Danski za eno od »najmilejših« okupacij vsaj na začetku. Očividno se omeji le na vojaško okupacijo in zanimivo je, da ne pride do spremembe niti v severnem Schleswigu, katerega so Nemci izgubili po versajski pogodbi.

11. **Belgija.** 10. maja — ko Hitler že tudi napade vse te dežele — pošlje nemška vlada Belgiji, Holandiji in Luksemburgu memorandum s sledečo vsebino: čim je politika angleške in francoske vlade — prenesti vojno na področja drugih držav in zlorabiti prebivalstvo teh dežel za svoje operativne in pomožne vojaške sile — po zaslugi budnosti nemške vlade na Norveškem v zadnji minuti propadla, se je ta pogubna anglofrancoska politika obrnila v drugo smer. Angleži so poslali svojo mornarico v Sredozemlje, ker hočejo spremeniti v vojno področje —

⁵³ AdG 1940, 4487.

⁵⁴ RGBI I, 74 od 26. aprila 1940.

⁵⁵ AdG 1940, 4490

Balkan. Vendar pa je nemška vlada mnenja, da vse te grupacije angleških sil okrog Balkana v bistvu pomenjajo le nekaj odvrnitveni manever velikega formata, ki naj bi Nemčijo zmedel tako, da bi ta začela koncentrirati vse svoje sile proti Balkanu, med tem pa bi Angleži udarili na Porurje. Sicer je Nemčija priznala Belgiji in Holandiji nedotakljivost njunega ozemlja, a pod pogojem, da obe v vojni med Nemčijo ter Anglijo in Francijo ostaneta nevtralni. Prav tega pa obe nista storili in nota navaja vsa dejanja obeh držav, s katerimi sta kršili svojo nevtralnost. Zato je nemška vlada sklenila »zavarovati nevtralnost obeh teh dveh dežel z vsemi vojaškimi sredstvi nemškega rajha«, naročila pa je s svojim vojaškim silam, naj v obe deželi ne prihajajo kot sovražnik belgijskega in holandskega ljudstva, ker nemška vlada takega razvoja dogodkov ni nikdar hotela niti želela. Če pa bodo nemške sile naletele na kakršen koli odpor, bo ta zlomljen z vsemi sredstvi.⁵⁶

Razvoj usode napadene Belgije je bil odvisen — kot pri vseh napadenih državah — od njenega zadržanja. Belgijski kralj in vlada, zaupajoč v angleško in francosko pomoč sicer sprva pozivata k odporu,⁵⁷ a že 28. maja pristane kralj na popolno kapitulacijo, vlada pa, ki odreče kralju vse pravice, zbeži najprej v Vichy, za tem pa v London.⁵⁸

20. maja proglasi, pozivajoč se na Hitlerjevo polnomočje, šef OKW von Brauchitsch nad zapadnim zasedenim ozemljem vojaško upravo in imenuje za šefa te uprave v Belgiji in Holandiji vojaškega komandanta, generala von Falckenhausena.⁵⁹ Zaradi začetnega odpora je torej Belgija vključ v kraljevi kapitulaciji kaznovana. Ni mi pa jasno, ali je general Falkenhausen opravljal iste funkcije kot pozneje v Srbiji enaki vojaški komisar Schröder in po njegovi smrti general Dankelmann. 12. septembra 1940 določi Falkenhausen kot »Militärbefehlshaber in Belgien und in Nordfrankreich«, da se mora vsem, ki so bili preganjani (an Ehre oder Freiheit, Leib und Leben oder Gut und Geld oder an anderen Werten) škoda poravnati. Poravnavo te škode vodi »ein Ausschuss unter dem Vorsitz von Dr. A. Borms als belgische unmittelbare Staatsbehörde in ehrenamtlicher Tätigkeit«.⁶⁰

Gre torej pri Belgiji za okupacijo dokaj hudih oblik in ostrih okupacijskih razmer. Nemcem se je pa kot pozneje v Srbiji tudi tod posrečilo dobiti belgijskega Nedića.

12. Eupen, Malmédy in Moresnet. To ozemlje, ki ga je po versajskem miru dobila Belgija, se takoj po zasedbi nemških sil združi z rajhom. Hitlerjev ukaz od 18. maja določa, da pokrajine postanejo del nemškega rajha, da se priključijo k Renski provinci, podrobnejše določbe o izpeljavi tega ukaza pa si — za kar je dosedaj redno pooblaščen notranjega ministra — pridrži Hitler sam.⁶¹

⁵⁶ AdG 1940, 4524—4529.

⁵⁷ AdG 1940, 4530.

⁵⁸ AdG 1940, 4553.

⁵⁹ AdG 1940, 4544.

⁶⁰ AdG 1940, 4695.

⁶¹ RGBI I, 87 od 20. aprila 1940.

13. **Holandija.** Njena armada kapitulira 14. maja, vlada in kraljica pa zbežita v London.⁶² 18. maja izda Hitler ukaz »über Ausübung der Regierungsbefugnisse« v Holandiji (slično kot za Norveško), v katerem za holandsko zasedeno ozemlje imenuje za komisarja Seyss-Inquarta (Reichskommissar für die besetzten niederländischen Gebiete) s sedežem v Haagu.⁶³ Kot že rečeno, je ta ukaz podoben ukazu za Norveško. Kot za Belgijo je tudi za Nizozemsko imenovan vojaški komandant von Falkenhausen,⁶⁴ ki to svojo oblast v Hitlerjevem imenu 29. maja izroči za civilno področje Seyss-Inquartu, za vojaško pa generalu Christian-senu.⁶⁵ Kot na Norveškem Terboven se more Seyss-Inquart tudi tod posluževati holandske kvistlinške vlade.⁶⁶

14. **Luksemburg.** Istočasno ko Hitler napada Belgijo in Holandijo in jima izroča memorandum, izroči noto tudi tej deželici z zagotovilom, da z okupacijo ne bo kršena njena teritorialna integriteta in politična neodvisnost »ne sedaj ne v bodoče«.⁶⁷ No, vojaških težav s to deželico — veliko vojvodino — Hitler res ni imel, vlada in velika vojvodinja pa sta zbežali. Ne dá se točno reči, kdaj je Hitler postavil šefa civilne uprave za to deželo (torej nova posebnost: mesto rajhskomisarja šef civilne uprave!), v nemškem uradnem listu tega ukaza ni. O tem imenovanju poroča tiskovni oddelek vlade in NSDAP dne 7. avgusta.⁶⁸ Šef civilne uprave Luksemburga je podrejen neposredno Hitlerju, dočim vojaška oblast ostane še v rokah komandanta. Za šefa civilne uprave imenuje Hitler Gustava Simona.

15. **Alzacija in Lorena.** Tudi ti dve jabolki razdora med Nemčijo in Francijo dobita šefa civilne uprave. In kot za Luksemburg izvemo tudi za ta imenovanja 7. avgusta iz istega vira. Za Lotaringijo imenuje Hitler Jožefa Bürkela, za Alzacijo pa Roberta Wagnerja.

Kot že rečeno, srečamo v teh treh slučajih prvič šefa civilne uprave (Chef der Zivilverwaltung), katerega bomo srečali tudi pri nas na Spodnjem Štajerskem in Gorenjskem. Po mnenju nacionalsocialističnih juristov gre v primerih te »civilne uprave« že za neko stopnjo priključitve, čeprav ta še ni dokončno in formalno izvedena. Ali kot pravi Scheerbarth: »Diese Gebiete sind staatsrechtlich formell und ausdrücklich noch nicht mit dem Deutschen Reich wiedervereinigt«.⁶⁹

Rekli smo že, da je namen ustanove civilne uprave pripraviti zasedeno ozemlje za godno, da se popolnoma priključi k rajhu. V čem vidijo nacionalsocialisti za priključitev potrebna svojstva teh dežel, ko bo civilna uprava dovršila svoje delo? Prebivalci Luksemburga govore n e m š k o in delno tudi prebivalci Alzacije in Lorene — to govori za

⁶² AdG 1940, 4536.

⁶³ RGBI I, 87 od 20. maja 1940.

⁶⁴ AdG 1940, 4544.

⁶⁵ AdG 1940, 4555.

⁶⁶ AdG 1940, 4590, 4796.

⁶⁷ AdG 1940, 4529.

⁶⁸ AdG 1940, 4650.

⁶⁹ O. c., str. 48.

priključitev! Ne eni ne drugi pa nimajo nemške nacionalne zavesti, zato pa je potrebna ustanova civilne uprave, katere osnovna naloga je prav v tem, da z vsemi okupacijskimi metodami tako preoblikuje okupiranim narodom nacionalno zavest, da postanejo godni za popolno priključitev k rajhu. Drugače si je ustanovo civilne uprave težko razlagati, ker nastati more vprašanje, zakaj se nacionalsocialisti tudi v primerih Luksemburga, Štajerske itd. niso rajši posluževali druge aneksijske oblike, oblike, ki smo jo srečali že pri Poljski in Češkomoravski?

Čeprav na Gorenjskem ne na Štajerskem slovenski človek ni govoril nemškega jezika, — da ga pa je deloma znal, je nekaj drugega — in je bil še manj nemško nacionalno zaveden, je vendar Hitler tudi za te dve naši deželi izbral obliko civilne uprave z namenom obe deželi čimprej priključiti k rajhu. Zato moremo razumeti vse nacionalsocialistične okupacijske metode na Gorenjskem in Spodnjem Štajerskem še iz dobe pred začetkom NOB (preseljevanje, vpisovanje v hajmatbund odnosno folksbund), s katerimi je nemški fašizem, preden se je začela NOB, upal napraviti deželi godni za priključitev.

16. Francija. Zadnja leta 1940 okupirana dežela je Francija. Zaradi pomanjkanja virov bo pregled njene dokaj zapletene »pravne« usode po okupaciji sicer pomanjkljiv, vendar menim, da za okvir te razprave zadosten. Že 17. junija pade Reynaudova vlada in novi predsednik vlade Petain se začne z Nemci pogajati za premirje.⁷⁰ Pogajanja res začno v znanem zgodovinskem vagonu v Compiègne, kjer šef OKW Keitel poudari, da je Francija poražena po junaškem odporu in da zato Nemčija svojemu tako junaškemu nasprotniku ne stavlja sramotnih pogojev premirja. Nemške zahteve hočejo le preprečiti zopetno vojno, si zagotoviti vso varnost za nadaljevanje vsiljene vojne z Anglijo, ustvariti hočejo pogoje novega miru, katerega bistvena vsebina je poravnava vseh krivic, ki so bile storjene nemškemu rajhu.⁷¹ 25. junija je objavljena pogodba o premirju med Francijo in Nemčijo, iz katere navajam samo za okvir te razprave važne točke: Francoska vlada preneha s sovražnostmi v Franciji, kolonijah, protektoratih in mandatih. Za varstvo interesov nemškega rajha se zasede določeni del francoskega ozemlja, na katerem izvršuje Nemčija vse pravice zasedbene oblasti, francoska vlada pa se obveže, da bo Nemčijo pri izvajanju te oblasti v vseh ozirih podpirala s pomočjo svoje uprave (vlade in upravnih oblasti). Zato naj francoska vlada takoj obvesti svoja upravna oblastva, naj gredo nemškemu komandantu na zasedenem ozemlju v vseh ozirih na roke in naj lojalno sodelujejo. Svoj sedež na nezasedenem ozemlju francoska vlada lahko poljubno izbira, če pa želi, se lahko preseli tudi v Pariz. V tem primeru ji bo nemška vlada nudila vsako potrebno olajšavo, da bo lahko izvrševala svoje posle nad zasedenim in nezasedenim ozemljem. Stroške zasedbe nosi Francija.⁷²

⁷⁰ AdG 1940, 4579.

⁷¹ AdG 1940, 4585.

⁷² AdG 1940, 4591—4594.

Približna črta od Pirenejev (vsa obala je nemška) — proti severu do Toursa — proti vzhodu na Loiro—Saono—Beçançon, loči Francijo v zasedeno in nezasedeno, čeprav sta seveda v bistvu zasedeni obe, ker tudi v nezasedeni Franciji zahteva Nemčija določen vojaški nadzor. »Pravno« izgleda vse to približno takole: dočim v nezasedeni Franciji lahko »nemoteno« vlada Petainova vlada (in pozneje republika), ima ta v zasedeni Franciji določene omejitve, ki jih postavlja nemški okupacijski general. Je torej tudi okupirana Francija »eine Neuschöpfung nationalsozialistisches Staatsdenkens«. ⁷³

V tem in za okvir naše razprave potrebnem pregledu nacističnih okupacij smo lahko opazili: 1. Dočim Hitler svoje predvojne okupacije opravičuje z zaščito preganjanih sonarodnjakov (Volksgenossen), opravičuje medvojne z odpravo krivic, ki jih je nemškemu narodu prinesel versajski mir, ali pa z nujnim tekmovanjem s svojimi imperialističnimi nasprotniki, da se čimprej povrne mir in konča vojna, ki sta jo Nemčiji vsilili Anglija in Francija. 2. Med popolnoma združenimi, priključenimi in ne še čisto priključenimi deželami k nemškemu rajhu ter med samo zasedenimi deželami obstoja neka »pravna razlika«, čeprav so vse okupirane in izgube svojo prejšnjo državno samostojnost, odnosno so nasilno iztrgane iz svoje prejšnje državne skupnosti. 3. Pri dosegih svojih okupacijskih ciljev se Hitler tako pred kot med vojno uspešno poslužuje pete kolone v deželah, katere hoče zasesti, njene voditelje pa po okupaciji postavlja na odgovorna mesta. 4. Med anektiranimi deželami ločimo tri vrste: pokrajine, ki so postale popolnoma nemške, pokrajine vazalnih narodov in končno pokrajine, ki so jih Nemci hoteli napraviti za nemške s pomočjo ustanove civilne uprave s šefom civilne uprave na čelu.

Kot so nacisti opravičevali, odnosno poskušali opravičevati vse te okupacije s stališča svojega »prava«, tako na primer že omenjeni Walz opravičuje okupacijo tudi z »ideološkega« stališča, ko med drugim pravi: »... Urvolk (Nemci) erscheint in diesem System (okupacije) als Träger und Kern eines regional begrenzten Grossraums... nicht durch ausbeuterische Unterdrücken, auch nicht durch nivellierende Assimilierung im Namen einer Universalidee, sondern durch rangsordnungsmässige positive Einbeziehung der kleineren, dem politischen Grosskampf nicht gewachsenen Völker, deren völkischen Eigenleben die positive Voraussetzung für ihre aktive Teilnahme an der umfassenden Ordnung ihres zugehörigen Grossraums darstellt... An Stelle einer imperialistischen Universalordnung die durch das Herrschafts- und Nutzniessungsmonopol einer einzigen Macht die übrigen Grossvölker auszuschalten versucht, tritt eine den völkischen Gegebenheiten Rechnung tragende organische Aufgliederung der politischen Welt nach völkerrechtlichen klaren Gesichtspunkten der ausgleichende Gerechtigkeit«. ⁷⁴

Zanimiva izvajanja so to, vendar jih zgodovina za enkrat še ni potrdila ne kot pravilna in ne kot možna.

⁷³ Scheerbarth, o. c. 48.

⁷⁴ O. c., 143.

II. Vprašanje priključitve Gorenjske in Štajerske

Med narodnoosvobodilno borbo in še po njej se je pri nas nekaj časa mislilo, da je Hitler obe deželi priključil *de jure et de facto*. Tudi prof. Šnuderl je še mnenja, da je Nemčija 1. oktobra 1942 anektirala Gorenjsko in Štajersko,⁷⁵ čeprav je pred njim že dr. Brolih v temeljito izdelanem referatu za mariborsko podružnico Komisije za ugotavljanje vojnih zločinov leta 1945 dokazal, da do priključitve — *de jure* — ni prišlo.⁷⁶ Da je ta 1. oktober 1942 kot aneksijski datum vsaj za Gorenjsko mogel zavesti v zmoto, je do neke mere razumljivo, kajti na prvi pogled je res zapeljiv govor takratnega šefa civilne uprave za Gorenjsko Rainerja, katerega je imel 27. septembra 1942 v Kranju ob priliki velike parade nemških vojaških enot, ki so pravkar, to pot že drugič, v tako velikem obsegu končale »očiščevanje« Gorenjske. V tem govoru namreč Rainer med drugim pravi, da je v znak svojega zaupanja sklenil vse Gorenjce, ki so se prijavili za člane koroškega folksbunda (Kärntner Volksbund) in se izkazali v pretečenih mesecih kot pozitivni in državi zvesti, »z veljavo od 1. oktobra 1942 sprejeti v Volksbund in jim podeliti državljanstvo do preklica«. S tem dobe te milosti deležni Gorenjci (nikakor ne vsi!) iste pravice in dolžnosti kot ostali nemški državljani, zato pa so dolžni Hitlerju in rajhu zvestobo, poslušnost vsem državnim ustanovam, dolžni so se boriti zoper vsa sovražna stremeljenja, služiti vojsko in stopiti v delovno službo. In dalje pravi Rainer: »Po mesecih težke stiske ... stopate z današnjim dnem v sigurno pravno razmerje v okviru velikonemškega rajha ... Vaš obstanek je trdno povezan z usodo nemškega rajha.«⁷⁷

Da ne gre tu za priključitev v pravem pomenu besede, temveč le za podelitev »državljanstva do preklica« in še to samo tistim, ki so imeli »čast« biti sprejeti v folksbund, je jasno. Posledica te Rainerjeve velikodušnosti pa je potem njegova uredba od 6. oktobra 1942, s katero ukazuje v času od 12. do 31. oktobra 1942 na Gorenjskem nabor za moške letnike 1923 in 1924 in to za vojaško kot za delovno službo.⁷⁸ Tu sedaj — spričo znanih haaških konvencij — nastane vprašanje: kako se morejo klicati v vojsko ljudje okupirane dežele? In more nastati sklep, ki pa je seveda nepravilen, da je zaradi tega Hitler poprej to deželo priključil k rajhu. Že v prvem delu razprave smo spoznali pravno gledanje nacionalsocialističnih juristov in državnikov, ko nekaj, kar se pač ne dá spraviti v sklad z občeveljavnimi pravnimi normami, proglašajo enostavno za nacionalsocialistični *juridicni novum*. In eden od teh novumov je tudi ta, da Hitler nad deželo, ki nikakor še ni priključena k rajhu, enostavno raztegne veljavnost teh in teh rajhovskih zakonov. Isto se je zgodilo tudi

⁷⁵ Zgodovina ljudske oblasti (tiskano kot rokopis), Ljubljana 1950, str. 77.

⁷⁶ Kopija v arhivu muzeja v Mariboru, citiram: arhiv Maribor.

⁷⁷ Karawanken Bote od 30. septembra 1942, citiram: KB od 30. septembra 1942.

⁷⁸ Verordnungs- und Amtsblatt des Chefs der Zivilverwaltung für die besetzten Gebiete Kärntens und Krains, št. 21 od 24. oktobra 1942, citiram: VAZK 21, od 24. oktobra 1942.

s Spodnjo Štajersko in to celo brez vsakega večjega hrupa. Tam Uiberreither z uredbo od 24. marca 1942 (torej prej kot na Gorenjskem) ukaže najprej dolžnost vojaške in delovne službe, z uredbo od 26. marca pa ukaže v dnevih od 1. aprila do 1. maja 1942 za oboje nabor in sicer za moške letnike 1923 in 1924 nabor za vojsko, za iste ženske letnike pa nabor za delovno službo, z izjemo okrožja Brežice, kjer so bili že naseljeni Kočevarji.⁷⁹

Da je Rainer 1. oktobra 1942 anektiral Gorenjsko, se je zmotil tudi Vseslovanski odbor v Moskvi in seveda tudi Slovenski poročevalec.⁸⁰ Kot že rečeno je prvi opazil, da ne gre za priključitev, dr. Brolih, ko je v Mariboru odkril zelo dragocen vir za spoznavanje nemške okupacije, tako imenovane Stabsbesprechungen vodilnih okupatorskih osebnosti na Štajerskem, sicer pa je o tem že tudi dovolj jasno pisalo tedanje okupatorsko časopisje, kot Karawanken Bote, Marburger Zeitung in Štajerski gospodar.

Od vseh držav, ki jih je okupiral Hitler, ni pravzaprav nobeni določil tako krute usode (razen Poljski) kot prav Jugoslaviji. Dejstvo, da so morale biti vse priprave za veliko ofenzivo proti Sovjetski zvezi (načrt Barbarossa) končane do 15. maja 1941⁸¹ in dejstvo, da se je ljudska volja jugoslovanskih narodov 27. marca 1941 izrekla v velikih demonstracijah proti dva dni prej sklenjenemu paktu med Nemčijo in Jugoslavijo (zanimivo je, da je Hitler vsebino 27. marca 1941 popolnoma pravilno razumel!), je naravno Hitlerja spravilo v besnost. 27. marec je preprečil začetek ofenzive proti Sovjetski zvezi, ki je bila že določena za 15. maja! Zato Hitler že 27. marca pravi, da je Jugoslavija z ozirom na bodoče operacije Marita (napad na Grčijo) in Barbarossa postala nesigurna postavka, da je treba napad na Sovjetsko zvezo predstaviti za štiri tedne, v čim hitrejšem času pa izvesti vse priprave, da se Jugoslavija razbije kot država in vojaška sila.⁸² Priznati je treba, da je OKW v razdobju od 27. marca do 6. aprila opravila velikansko delo. Reorganizirala in preusmerila je dvoje ogromnih armad, od katerih je ena — XII. armada (generalfeldmaršal von List) — pripravljena za operacije proti Grčiji (proti Angležem v Grčiji!), sile nove, II. armade (generaloberst von Weichs) pa je bilo potrebno dobiti iz že formiranih korpusov, pripravljalajočih se za napad na Sovjetsko zvezo.⁸³

6. aprila začno udarjati na Jugoslavijo vse te velike sile, h katerim moramo prišteti še velike letalske enote (generala Löhre in Richthofena, a pod osebno komando samega Göringa)⁸⁴ s posebno nalogo razdejeti najprej Beograd. Dalje moramo k tem nemškim silam prišteti še II. italijansko armado in njihove sile v Albaniji, dve madžarski armadi

⁷⁹ VAZSt 75, od 30. marca 1942.

⁸⁰ Glej Slovenski poročevalec 1. III, št. 41 od 24. oktobra 1942 in št. 42 od 4. novembra 1942.

⁸¹ Procès, Tom. XXV (1947), str. 48.

⁸² Procès, Tom. XXVIII (1948), str. 22—25.

⁸³ Procès, Tom. XXVIII (1948), str. 251—257.

⁸⁴ AdG 1941, 5005.

in eno bolgarsko.⁸⁵ Prav nič čudnega ni, da je pod takim udarcem in kot je bila slabo vodena, bivša jugoslovanska vojska kapitulirala že 18. aprila.⁸⁶

9. aprila so Nemci že v Mariboru, 10. v Zagrebu (11. Italijani v Ljubljani), 12. in 13. pa v Beogradu.⁸⁷ Že 12. aprila, torej teden dni pred kapitulacijo jugoslovanske vojske, je šef OKW Keitel izdal po Hitlerjevih navodilih že omenjene Vorläufige Richtlinien für die Aufteilung Jugoslawiens,⁸⁸ s katerimi je usodna razdelitev in razkosanje Jugoslavije med Nemce, Italijane, Madžare in Bolgare v bistvu že dovršena. V okviru te razprave nas zanima usoda Slovenije.

Po teh Hitlerjevih direktivah pripade ozemlje bivše Štajerske (jugoslovanske), »podaljšano proti jugu z okrog 90 km širokim in 10 do 15 km dolgim pasom« pod Gau Steiermark, severni del Kranjske (z mejo na Savi na svojem najjužnejšem delu, a severno od Ljubljane) pod Gau Kärnten, Prekmurje v svojih historičnih mejah zasedejo Madžari, meja v Sloveniji med Nemčijo in Italijo pa bo določena naknadno.

Ne more biti dvoma, da je imel Hitler ob izdajanju teh direktiv že v glavi popolno priključitev Spodnje Štajerske in Gorenjske k rajhu (namreč Wiedervereinigung!), saj to ozemlje, kot smo videli v I. delu marsikje, že samo s temi začasnimi direktivami porazdeljuje med gau-e. V tem mnenju nas podkrepi tudi Hitler sam, ko v svojem govoru o zmagi nad Jugoslavijo pred rajhstagom 4. maja med drugim pravi, da »Nemčija nima razen skromne korekture svoje po svetovni vojni okrnjene meje nobenih posebnih teritorialnih interesov v teh pokrajinah«.⁸⁹ Da morejo te versajske korekture prihajati v poštev edino na Slovenskem, je jasno in to zlasti na Štajerskem (do Save) in po versajskem miru od bivše Koroške odtrganih občinah Dravograd, Mežica, Prevalje in Guštanj. (Manj torej v tem prvem momentu prihaja v poštev za takojšnjo priključitev Gorenjska!) Dokaz za to je tudi v uradnem naslovu obeh uradnih listov šefov civilnih uprav, ki se za okupirano Štajersko imenuje »Verordnungs- und Amtsblatt des Chefs der Zivilverwaltung in der Untersteiermark«, za Gorenjsko pa »V. u. A. d. Ch. d. Z. für die besetzten Gebiete Kärntens und Krains« (Koroška v tej zvezi pomenja le po senžermenski pogodbi pod Jugoslavijo pripadlo občino Jezersko), ki dobi potem od 2. številke dalje podnaslov: Nicht gültig für den Bereich des politischen Kommissars in Unterdrauburg. Naslednji dokaz, da je imel Hitler na umu takojšnjo priključitev vsaj Spodnje Štajerske, je že omenjeni citat iz Uiberreitherjevega prvega proglasa, česar v 1. številki gorenjskega uradnega okupacijskega glasila ne moremo zaslediti. Za razumevanje vsega nadaljnjega poteka »borbe za priključitev« moramo torej imeti na umu, da se je v glavah nacističnih okupatorjev smatrala spočetka Spodnja

⁸⁵ Procès, Tom. XXVIII (1948), str. 253.

⁸⁶ AdG 1941, 4981.

⁸⁷ AdG 1941, 4971—4973.

⁸⁸ Procès, Tom. XXVII (1948), str. 60—62.

⁸⁹ AdG 1941, 5006.

Štajerska in Mežiška dolina že kot priključeno ozemlje (de facto), de jure pa še ni bila uradno izvedena, bo pa v najkrajšem času. A prav v tem so se zmotili. Kot smo že omenili v I. delu, izbere Hitler za obe deželi (Gorenjsko in Štajersko) tretjo obliko priključitve (kot za Luksemburg itd.) in imenuje za Spodnjo Štajersko za šefa civilne uprave samega štajerskega gaulajterja in Reichsstatthalterja dr. Uiberreitherja, za Gorenjsko pa le namestnika gaulajterja Koroške, Kutschera. Torej tudi to kaže na neko razlikovanje. Pri ustanovi civilnega komisariata v obeh naših deželah je treba vedeti še to, da je šef civilne uprave za svoje področje tudi vrhovni komandant, ki po potrebi kliče v deželo vojaške edinice, sicer pa se civilna komisariata — v našem primeru Spodnja Štajerska in Gorenjska — uvrščata v običajna nemška vojaška okrožja (Wehrkreis) in to v vojno okrožje Alpenland, odnosno Wehrkreis XVIII (Salzburg).

Kdaj je Hitler imenoval oba šefa civilne uprave, ni jasno. Uiberreither prevzame svoje posle že 14. aprila (torej še pred kapitulacijo jugoslovanske vojske), Kutschera pa, ker je Gorenjska skraja ponekod zasedena od Italijanov, ki se le neradi umikajo, deset dni kasneje, 24. aprila. Oba sta imela v glavnem isto nalogo, ki jo je dal Hitler 26. aprila ob svojem prihodu v Maribor Überreitherju: »Machen Sie mir dieses Land deutsch, so deutsch, wie die übrige Steiermark«, ⁹⁰ kar je vodstvo štajerskega hajmatbunda razumelo zelo natančno, kot »absolute Wiedereingliederung aller gutgesinnten Untersteierer, nunmehr unter Beseitigung auch des letzten Unterschiedes — der Sprache«. ⁹¹ Zanimivo je, in to moramo poudariti že na tem mestu, da je prav v tej nalogi, ki pa je bila osnovna, odpovedala vsa moč in modrost nacistov in same ustanove civilne uprave. Da pa slovenska narodna zavest, ki je ravno preprečila te hitlerjanske nakane, ni niti zamrla, temveč je nasprotno in vkljub vsem pritiskom in okupacijskim sredstvom tudi rasla in prerasla v pravo revolucionarnost, pa je in ostane neizpodbitna zasluga Osvobodilne fronte in njenih prvih partizanskih edinic.

Prvi važni ukrep, ki naj bi pomagal k čimprejšnji popolni priključitvi, je ustanovitev štajerskega hajmatbunda (Steierischer Heimatbund) 10. maja 1941 in ustanovitev koroškega folksbunda (Kärntner Volksbund) 24. maja 1941. V Überreitherjevi uredbi — ustanovni listini prvega — je rečeno, da je to »velika organizacija, ki bo združevala vse na Spodnjem Štajerskem poklicno delujoče Spodnještajerce in sonarodnjake (Volksgenossen)«, član te organizacije pa more biti le tisti, ki se brez pridržka izpove za firerja in rajh. Za šefa te politične organizacije imenuje Überreither Franca Steindla. ⁹² Vsebinsko popolnoma ista je ustanovna listina koroškega folksbunda in kot prva poudarja tudi ta, da se NSDAP verjetno na teh ozemljih ne bo ustanavljala. Za

⁹⁰ Grazer Tagespost od 26. aprila 1941.

⁹¹ Ergebnisse der Bevölkerungsbestandsaufnahme in der Untersteiermark vom 29. November 1942. (Schriftenreihe des Steierischen Heimatbundes, Band No. I), izd. Bundesführung d. St. Heimatbundes, Maribor 1943, str. 1.

⁹² VAZSt 9 od 10. maja 1941.

voditelja te gorenjske organizacije pa imenuje Kutschera Viljema Schicka.⁹³ Za vpisovanje v hajmatbund se določi termin od 17. do 25. maja 1941, za folksbund pa nekaj dni kasneje. (Pripominjam, da je del dragocenega arhiva te organizacije danes dokončno izgubljen!)

Preden pregledamo uspehe tega povabila za vpis v obe organizaciji, moramo omeniti še drug nacistični ukrep, ki naj bi prav tako pripomogel k ponemčenju obeh dežel, — preseljevanje, odnosno izseljevanje. Da je to izseljevanje v najtesnejši zvezi s to priključevalno politiko, prizna 29. novembra 1941 tudi Steindl, ko pravi, da je bilo to »elementarni predpogoj za vsako nadaljnje politično delo«.⁹⁴ Kot je znano, je bila prva preseljena slovenska inteligenca, ali kot pravi Steindl v istem članku, vsi nepoklicani vsiljivci, Ljubljancani, Kranjci in Primorci (Tschitschen), ali kot pravi Überreither, »Fremdstämmiger«, to je vsi, ki niso Štajerci.⁹⁵

Za to izseljevalno akcijo so se Nemci že prej, še preden so deželo okupirali, dobro pripravili. Dva dni pred začetkom vpisovanja v hajmatbund se na Štajerskem začne zapiranje »nevarnih oseb« (»für welche das Material der Fahndungsliste des Reichssicherheitshauptamtes und der Gegnerkartei der Gestapo und SD zur Kunde gelegt wurden«).⁹⁶ Tako je bilo po tej že vnaprej pripravljeni kartoteki, ki je vsekakor odlično delo nemške pete kolone v Jugoslaviji, takoj v prvih dneh zaprtih okrog 300 oseb. Pri nadaljnjih akcijah je bilo, kot poroča Müller-Scholtes, zaprtih 1300 ljudi (130 duhovnikov, 24 advokatov, 26 zdravnikov, 139 učiteljev, 14 zdravnikov, 14 inženirjev, 13 direktorjev podjetij, 186 uradnikov in uradnic in 34 študentov). Okrog 500 od teh bo preseljenih, okrog 130 je bilo vpisanih v tiralice, za okrog 500 pa preiskava še ni končana, bodo pa gotovo izseljeni. Vsa njihova imovina je bila zaplenjena (pooblaščenca za utrditev nemštva na Spodnjem Štajerskem je bilo oddanih 21 nepremičnin ter okrog 700.000 din v gotovini in za 7 milijonov din v knjižicah). Istočasno pa je tudi gestapo zaprl okrog 1100 oseb. Protiakcij ni bilo, omeniti je treba le požig dveh tovornih avtomobilov, za kar je bilo zaprtih takoj čez 60 mladincev. Poročilo, ki je žal le eno izmed redkih ohranjenih, odnosno vsaj meni dostopnih (na tem mestu se zahvaljujem vestnemu mariborskemu arhivarju tov. Pišecu), pove dovolj zgovorno, kako so bili Nemci v tednu vpisovanja v hajmatbund tudi zelo temeljito aktivni, in ne smemo se čuditi, če je imelo prav to zapiranje le določen reklamni pomen in pa tudi pritisk za vpis v hajmatbund, saj so isti Nemci, ki so tako temeljito čistili, istočasno vrgli tudi parolo: če se vpišeš, ne boš izseljen! In objektivno moramo priznati še to, da je delo nemške pete kolone imelo v določenih slojih na Sp. Štajerskem tudi

⁹³ VAZK 9 od 28. maja 1941.

⁹⁴ Članek »Jasne politične fronte na Sp. Štajerskem«, Štajerski gospodar od 29. novembra 1941.

⁹⁵ Arhiv Maribor.

⁹⁶ Poročilo št. 7/41 od 30. maja 1941, dr. Müllerja-Scholtesa (Verbindungsmann des Reichsministers des Innern zum Chef der Zivilverwaltung in der Untersteiermark), arhiv Maribor.

svoje določene uspehe. Isti Müller-Scholtes poroča 30. maja, da se je od vseh okrog 553.000 Štajercev javilo za vpis v hajmatbund 323.807, in to brez okrožja Trbovlje, kjer termin za vpis v tem času še ni bil določen. Isto številko prinaša 7. junija tudi Štajerski gospodar in 7./8. junija Marburger Zeitung, iz katere je razvidno, da se je od teh prijavitelcev mnogo opredelilo že tudi za dvojne specifičnih organizacij hajmatbunda, in sicer 66.566 za Wehrmannschaft in 33.463 za Deutsche Jugend. Tako je število vseh štajerskih kandidatov za hajmatbund predstavljalo 95 % vsega prebivalstva (v hajmatbund si se mogel vpisati šele od 14. leta dalje).

Žal, tako podrobnih podatkov za Gorenjsko nimam, ker je, kot sem že dejal, del arhiva folksbunda izgubljen. Iz Karawanken Bote (1. št. od 5. julija 1941), po poročilu bundesfirerja Schicka, izvemo, da se je k vpisu prijavilo v pretežni večini vse, nekatere vasi (n. pr. Kovor, Jezersko, Moravče itd.) kar 100 %, Trzin pa n. pr. samo 84,5 %, vendar je skupni vpis na Gorenjskem po poročilu Marburger Zeitung celo večji kot na Štajerskem in znaša kar 97 %. Parola in delo pete kolone — če se vpišeš, ne boš preseljen! — je bila torej močna tudi tukaj.

Oglejmo si še natančneje ta drugi pripomoček za ponemčenje Gorenjske in Sp. Štajerske. Iz sejnega zapisnika izseljevalne komisije v Zagrebu, kjer so se 4. junija zbrali nemški poslanik pri NDH Kasche, vojni minister NDH Kvaternik, Überreither in drugi, je razvidno, da je izvedbo preseljevanja dovolil Hitler 25. maja, nemško zunanje ministrstvo pa 31. maja. Po načrtu naj bi se preseljevanje izvršilo v treh etapah. V prvi etapi (Nemci to nazivljejo Welle), ki se začne 5. julija — in ta se je na Sp. Štajerskem in Gorenjskem tudi začela in izvedla — se izseli 5000 Slovencev. Politični osumljenci in intelektualci se izselijo v Srbijo, katoliški duhovniki pa na Hrvaško, za kar more Hrvaška preseliti v Srbijo enako število pravoslavnih duhovnikov z družinami. V drugi etapi, od 10. do 30. avgusta — ta se ni izvedla — se izseli 25.000 oseb, ki so prišle po letu 1914 na Sp. Štajersko. Izselijo se na Hrvaško, za kar sme ta izseliti enako število Srbov v Srbijo, kolikor ni to število že obseženo v številu družinskih članov pravoslavne duhovščine iz prve etape. Tretja etapa se izvrši v času od 15. septembra do 31. oktobra. V tej se preseli okrog 65.000 Slovencev iz obmejnega pasu ob Savi na Sp. Štajerskem in okrog 80.000 kmetov iz obmejnega pasu na Gorenjskem.⁹⁷ (Pripominjam, da se je izselitev iz štajerskega Zassava zaradi naselitve Kočevarjev izvedla, z Gorenjske pa ne.)

Na eni strani torej pritisk, moč, propaganda in delo dveh posebej za ponemčenje ustanovljenih političnih organizacij, na drugi strani pa izseljevanje, dvojne močnih činiteljev, ki bi vsekakor mogla prinesiti povoljne uspehe in opraviti svoje delo na prebivalstvu, ki bi v obeh teh deželah še ostalo. Poglejmo sedaj po kronološkem redu delo obeh šefov civilnih uprav in na kratko tudi delo obeh političnih organizacij.

Spodnja Štajerska. 1. Okupacijska zakonodaja. V svoji prvi uredbi postavi Überreither 14. aprila 1941 vsem bivšim okrajnim

⁹⁷ Arhiv Vojnoistoriskega instituta JLA v Beogradu, škatla 41-R.

glavarstvom in občinam civilne komisarje in določi, kot je to določila že objava OKH⁹⁸ razmerje 1 din = 0,5 rajhsmarke.⁹⁹ 16. aprila imenuje likvidacijskega komisarja za vsa slovenska (in jugoslovanska) društva, organizacije in zveze, ki morajo takoj prenehati z delovanjem, 22. aprila pa ustanovi posebno upravo za zaplenjeno slovensko premoženje, Dienststelle des Beauftragten des Reichkommissars für die Festigung deutschen Volkstums in Marburg.¹⁰⁰ Funkcije tega pooblaščenca pa še posebej določi v uredbi od 6. maja.¹⁰¹ Važna je dalje uredba od 17. maja o prepovedi posesti orožja, municije in razstreliva,¹⁰² kajti prav po tej uredbi je bilo 30. julija obsojenih na smrt in ustreljenih prvih deset talcev na Sp. Štajerskem.¹⁰³

Po uredbi od 28. maja se raztegne prvi rajhovski zakon na Sp. Štajersko, namreč devizni zakon od 12. decembra 1938 in še nekateri drugi.¹⁰⁴ Kot že rečeno, je to pač novum nacionalsocialističnega pravnega pojmovanja, kateremu so potem sledile še neštete aplikacije in uvedbe rajhovskih zakonov. Po uredbi od 6. junija postanejo last Reichsgaues Steiermark zur Verfügung des Reichskommissars für die Festigung deutschen Volkstums in der Untersteiermark: električna centrala Fala, TPD, rudnik v Velenju in družba Kranjske deželne elektrarne,¹⁰⁵ 14. junija je izdana uredba o razlastitvi (to ni zaplemba) v korist skupnosti, za kar se določa odškodnina,¹⁰⁶ 18. junija pa Überreither izvede prvo upravno razdelitev Sp. Štajerske v deželna in mestna okrožja (Stadt- und Landkreise). Po tej razdelitvi so deželna okrožja (s pripadajočimi občinami): Maribor (okolica) z izpostavo v Slovenjgradcu, Ptuj, Celje, Trbovlje in Brežice. Mestno okrožje je Maribor, Ljutomer pa okrajno glavarstvo.¹⁰⁷ Že 23. maja je podpisana (izide pa šele 23. junija) tretja uredba o krepitvi nemštva na Sp. Štajerskem, 23. junija izide zanimiva uredba o sklepanju zakonov, po kateri se mora za veljavnost zakona dobiti pristanek samega šefa civilne uprave, če pa imata oba zaročenca stalno ali vsaj začasno člansko izkaznico hajmatbunda, pa izda to dovoljenje lahko župan, vendar le kot Uiberreitherjev pooblaščenec.¹⁰⁸

Prva uredba, ki da slutiti razvoj NOB na Sp. Štajerskem, je uredba o obvezni policijski prijavi bivališča,¹⁰⁹ uredba od 18. avgusta pa že določa: 1. Kdor se udeležuje oboroženega zbiranja (bewaffnete Zusammenrottung), bo po uredbi od 14. aprila (torej po I. splošni okupacijski Uiberreitherjevi uredbi) obsojen na smrt. Ista kazen zadene tistega, ki

⁹⁸ Marburger Zeitung od 9. aprila 1941.

⁹⁹ VAZSt 1, od 14. aprila 1941.

¹⁰⁰ VAZSt 5, od 24. aprila 1941.

¹⁰¹ VAZSt 8, od 6. maja 1941.

¹⁰² VAZSt 15, od 20. maja 1941.

¹⁰³ V gozdu Dobrava pri Brežicah.

¹⁰⁴ VAZSt 18, od 31. maja 1941.

¹⁰⁵ VAZSt 19, od 7. junija 1941.

¹⁰⁶ VAZSt 24, od 18. junija 1941.

¹⁰⁷ VAZSt 25, od 20. junija 1941.

¹⁰⁸ VAZSt 26, od 23. junija 1941.

¹⁰⁹ VAZSt 30, od 15. julija 1941.

članom teh skupin (Banden) nudi bivališče, jih preskrbuje z živili ali jih na kak drug način podpira. Premoženje upornikov (Aufrührer), njih pomagačev in družin se zapleni. Kdor ve za nastopanje teh skupin, pa tega takoj ne javi najbližji policijski postaji, se kaznuje z najtežjimi kaznimi. 2. Kdor ima vkljub prepovedi strelno orožje, municijo itd., se po uredbi od 17. maja kaznuje s smrtjo. Ista kazen zadene po uredbi od 14. aprila udeležence sabotaž itd. 3. Osebe, ki so po 6. aprilu zbežale iz Sp. Štajerske ali pa so bile izseljene, a se vrnejo brez dovoljenja, bodo strogo kaznovane in se v posebno težkih primerih lahko izreče tudi smrtna kazen. Ista kazen zadene tudi tistega, ki iz inozemstva brez potrebnih listin prestopi mejo. 4. Vsi voditelji obratov morajo vsak neopravičen izostanek delavcev takoj javiti najbližji policijski postaji.¹¹⁰

20. septembra izda Uiberreither novo uredbo o upravnih razdelitvi Sp. Štajerske. Po tej uredbi ostanejo v glavnem ista okrožja: mestno okrožje Maribor, deželno okrožje Maribor-okolica z izpostavo v Slovenjgradcu, Ptuj, Celje, Trbovlje, Brežice in okrajno glavarstvo Ljutomer, pri katerem pa že stoji pripomba: *Das Gebiet der Bezirkshauptmannschaft Luttenberg wird nach der Eingliederung (podčrtal jaz) der Untersteiermark in den Reichsgau Steiermark mit dem Landkreis Radkersburg vereinigt.*¹¹¹

Tako smo prišli do oktobra 1941, ko se mariborski in graški nacistični voditelji vsak čas nadejajo priključitve. Zato z nadaljnjim naštevanjem Uiberreitherjevih uredb prenehajmo.

2. Delo štajerskega hajmatbunda. Velik odziv za vpis v hajmatbund je nacistična propaganda spretno izrabila in ga oglašala vsemu svetu. Predvsem pa je poudarjala, kako je Spodnja Štajerska nemška. Toda od prijav do sprejema je bilo treba prehoditi še določeno pot. Osnovno, kar je treba pri tem vedeti, je, da nacisti seveda niso verjeli iskrenosti vseh teh številnih prijav. Dokaz nezaupanja nacistov je na primer tudi delavsko okrožje Trbovlje, kjer se šele po preselitvi brežiškega pasu upajo, in še takrat zelo na hitro, začeti nabirati prijave za hajmatbund. Bolj pa ko se začne razširjati Osvobodilna fronta — Slovenskega poročevalca (II. letnik, št. 6, od 28. junija 1941) ima Steindl že kmalu po izidu v svojih rokah¹¹² —, bolj postajajo nacisti previdni, po drugi strani pa je zopet res, da bolj ko postaja priključitev nemogoča, bolj jo prav nacisti hočejo izsiliti in zato moramo le pod tem vidikom razumeti razmeroma velik odstotek tistih, katerim je bila končno le izročena rdeča, pa tudi zelena legitimacija hajmatbunda.

Slovenci so se morali podvreči dvema rasnima preiskavama. Prvo je izvedel Umsiedlungsstab od 23. aprila do 25. maja in od 27. maja do 28. junija, drugo pa hajmatbund sam v lastni režiji od 5. junija do 15. septembra. (Žal, okraj Trbovlje v tem času še ne prihaja v poštev, razen Zasavja-Savestreifen, sicer bi tako imeli zelo zanimivo »rasno«

¹¹⁰ VAZSt 38, od 18. avgusta 1941.

¹¹¹ VAZSt 43, od 25. septembra 1941.

¹¹² To pove Steindl v svojem članku »Boljševizem pred uničenjem« v Štajerskem gospodarju od 6. junija 1942.

podobo vse naše Štajerske.) Nacistično rasno pojmovanje je delilo štajerske Slovence v štiri grupe: v I. grupo (rein nordisch und rein fälisch, erbsgesundheitleich und leistungsfähig, erstklassig), v II. (vorwiegend nordisch mit harmonischem Einschlage von dinarisch und westisch), v III. (wenig ausgeglichene Mischlinge) in v IV. grupo (unausgeglichene Mischlinge, rein ostisch, ostbaltisch etc.).

Rezultati prve preiskave pokažejo: I. grupa. Maribor okolica, desni breg 1 %, levi breg 0 %, mesto samo 0,5 % in Slivnica 0,2 %. Celje (mesto) 0,5 %, okolica 0,1 % pa tudi manj! Okrožje Ptuj 0 % in isto v vseh ostalih okrožjih. »Čiste« rase torej na Štajerskem ni!

II. grupa. Do 53 % v posameznih občinah, največ v okrožju Maribor okolica, v mestu pa le 38 %, okrožje Celje 52 %, drugod pa veliko manj, vendar Umsiedlungsstab pristavlja: Der Kreis Marburg stellt überhaupt den höchsten Satz an rassisch wertvollen Familien.

III. grupa. Maribor (mesto in okolica) 40–85 %, Celje 61–93 %, Ljutomer 57–79 %, Ptuj 68–93 %, Zasavje 39–79 %, Brežiški trikot 48–85 % in pas ob Sotli 43–65 %.

IV. grupa. Maribor 3–38 %, Celje 3–24 %, Ljutomer 6–11 %, Zasavje 8–47 %, Brežiški trikot 12–45 % in pas ob Sotli 30–47 % (pripomba štaba: v to grupo spadajo tovarniški delavci, viničarji, kočarji in je odstotek velik zlasti v oddaljenejših hribovitih krajih).¹¹³

Druga, samo v okviru hajmatbunda in za prijavitelnce v hajmatbund izvršena preiskava pa pokaže sledeče rezultate:

kraj (okrožje)	prijavljenci	I. grupa	II.	III.	IV.
Celje	115.451	48	17.286	85.615	12.502
Ljutomer	23.270	10	4.903	16.511	1.847
Maribor (okolica)	72.039	39	15.958	43.735	12.307
Maribor (mesto)	42.141	19	13.463	24.014	4.645
Ptuj	68.351	8	6.288	51.797	10.258

(za izselitev določeno Zasavje, Brežiški trikot in pas ob Sotli tej preiskavi ni bil podvržen). Tako dobimo skupno število:

Vseh prijavitelncev za hajmatbund iz teh krajevnih enot je 321.252, od teh po rasni vrednosti v I. grupi 124, v II. 57.897, v III. 221.672 in v IV. grupi 41.559. Po končnem poročilu hajmatbunda od 14. oktobra 1941 je bilo od teh sprejetih v hajmatbund 207.503.¹¹⁴ Torej razmeroma veliko število.

Vkljub tem izidom preiskav se je zdel nacističnim voditeljem rezultat izredno dober in je bilo od vseh Štajercev »biološko nesprejemljivih« samo 2–3 %.¹¹⁵ Za zopetno »obujenje materinskega jezika« Spodnještajercev pokliče Uiberreither še preko 1200 učiteljev in uč-

¹¹³ Poročilo Einsatzstelle Südost des RUS-Hauptamtes SS beim Komandeur der Sipo und SD, Umsiedlungsstab, Referat II, arhiv Maribor.

¹¹⁴ Poročilo Štaj. Hajmatbunda (St/Schä. 1118), arhiv Maribor; Grazer Tagespost od 29. novembra 1941.

¹¹⁵ Štajerski gospodar od 8. avgusta 1941.

teljic iz Avstrije.¹¹⁶ Na velikem apelu hajmatbunda 10. avgusta Steindl ironično zavrača propagando tistih »Dunkelmänner«, ki so zbežali v Ljubljansko pokrajino in od tam vodijo propagando za borbo proti nemškemu rajhu in pravi: »Mi v to deželo nismo prišli, da bi tod vladali, temveč zato, da bi vas pripeljali v boljšo in lepšo bodočnost.«¹¹⁷ In čeprav sam nemški notranji minister dr. Frick, ki se v dneh 28. in 29. avgusta mudi na Sp. Štajerskem, prizna: »Ta lepa dežela, vaša Spodnja Štajerska, vsekakor zasluži, da postane nemška trdnjava, katere ne bo mogel nihče več odtrgati od nemškega rajha«,¹¹⁸ pa mora Kommandeur der Sicherheitspolizei und des SD za Sp. Štajersko dne 19. septembra 1941 izreči zaporo nad vsem pohorskim ozemljem,¹¹⁹ to se pravi pred nosom samega Maribora.

Spodnja Štajerska kljub zelo določenim ponemčevalnim Uiberreitherjevim odredbam, sprejemu v hajmatbund, izseljevanjem, načrtnem ponemčevanju in strahovitim represalijam proti vsakomur, ki je bil že samo osumljen sodelovanja z OF ali partizani, do jeseni 1941 ni postala »zrela« za priključitev. Tudi na Sp. Štajerskem se je OF posrečilo ne samo premagati prvi preplah in vidne uspehe hitlerjanske demagogije, temveč še več, dvigniti slovensko nacionalno zavest — čeprav ne masovno — do revolucionarne stopnje. Res je, ta revolucionarna zavest na Sp. Štajerskem sicer zaostaja za ono na Gorenjskem, vendar je kvalitativno in kvantitativno že tako velika, da preprečuje prav tisto, kar bi nacisti najbolj želeli. Kaj pa so ti želeli, se najbolje vidi iz Steindlovih besed, ko 5. septembra 1942 — torej eno leto in pol po okupaciji — pravi: Kaj še loči Sp. Štajerce od Nemcev? Ne loči jih ne kri, ne rasa (!), ne prostor, ne politično hotenje, temveč »samo še zapreka v narečju. Razbijte torej še to zadnjo zapreko in učite se ter rabite nemščino«!¹²⁰ In ker se prav to Nemcem ni posrečilo, obupajo nad enotnostjo in za priključitev sposobno Štajersko. Steindl v svojem velikem govoru v Mariboru 20. novembra 1942 pravi: »Na Spodnjem Štajerskem živi lahko samo dve vrsti ljudi: tisti, ki so z nami in se bojujejo za našo zmago, in tisti, ki so proti nam in proti rajhu, kar pa bodo prej ali slej plačali s svojim življenjem.«¹²¹ To je veliko priznanje obstoju Osvobodilne fronte na Štajerskem!

Gorenjska. 1. Okupatorska zakonodaja. Vsebinsko se ta ujema z ono na Sp. Štajerskem, zanimivo pa je, da so nekatere vsebinsko iste uredbe na Gorenjskem izdane včasih kasneje, včasih pa celo prej kot na Sp. Štajerskem. (N. pr. uredba o uvedbi drž. zakona o matičnih knjigah je na Gorenjskem izdana že 5. maja 1941,¹²² na

¹¹⁶ Uiberreitherjev intervju z dopisnikom Marburger Zeitung od 16. julija 1941.

¹¹⁷ Marburger Zeitung od 11. avgusta 1941.

¹¹⁸ Marburger Zeitung od 30. in 31. avgusta 1941.

¹¹⁹ Marburger Zeitung od 20. in 21. septembra 1941.

¹²⁰ Štajerski gospodar od 5. septembra 1942.

¹²¹ Štajerski gospodar od 21. novembra 1942.

¹²² VAZK 5, od 24. maja 1941.

Štajerskem pa šele 30. septembra 1941.)¹²³ Druga posebnost te gorenjske okupatorske zakonodaje pa je — z izjemo uredbe o obveznem policijskem prijavljanju bivališča¹²⁴ — da prav nikjer ne najdemo neke izrazite uredbe proti NOB kot smo jih (tri!) zasledili na Sp. Štajerskem, pa čeprav se je na Gorenjskem NOB že v svojem začetnem stadiju vsaj v Kamniškem okraju razvila do splošne vstaje in je za represalije obstajalo poleg sistema talcev celo izredno sodišče. To prikrivanje narodnoosvobodilnega gibanja v okupatorskih uradnih uredbah (ki jih prinaša uradni list) mi ni jasno. Trditi, da ga je Kutschera hotel skriti, se mi zdi nemogoče, kajti pred kom naj bi to prikrival? Ljudje so — saj so se ga udeleževali — zanj dobro vedeli, Hitler sam, in to osebno, pa je bil o vsem tem prav dobro obveščen sproti. Kakor koli že, v glavnem je Kutschera izdal na Gorenjskem za isto razdobje, kot smo to omenili za Sp. Štajersko, sledeče uredbe: 2. maja postavi vsem društvom, organizacijam in zvezam likvidacijskega komisarja,¹²⁵ 23. maja uvaja tudi na Gorenjsko devizno pravo,¹²⁶ 25. junija razpušča vse občinske uprave in imenuje komisarje,¹²⁷ 25. julija izvede, z učinkom od 1. avgusta dalje, upravno razdelitev Gorenjske, ki dobi tri deželna okrožja: Radovljico, Kranj (kamor spada tudi Jezersko) in Kamnik z Litijo. Okrožje vodi politični komisar, ki ima v svojem okrožju oblast, delegirano od šefa civilne uprave. Izrecno pa pravi uredba (4. člen), da je ozemlje političnega komisarja za Dravograd in Mežiško dolino pridržano posebni upravnim ureditvi.¹²⁸ 4. julija izda proglas o ponemčenju krajevnih imen,¹²⁹ 14. oktobra pa uredbo o »samoupravah« okrožij.¹³⁰

Če te uredbe primerjamo s spodnještajerskimi, opazimo, da manjka tudi ena od zelo značilnih (vsaj v uradnem listu je ni!), namreč uredba o utrjevanju nemštva. Zaradi občutnega pomanjkanja virov za okupacijo Gorenjske si nisem na jasnem, ali je ustanova za utrjevanje nemštva na Gorenjskem obstajala ali ne.

2. Delo koroškega folksbunda. Kot hajmatbund je tudi ta z vsemi propagandističnimi sredstvi izrabil začetne masovne prijave za folksbund. Kako je potekla rasna preiskava in kako se je izvedel dokončni sprejem v folksbund, mi zaradi pomanjkanja virov ni znano.

Ko nemški notranji minister dr. Frick 27. avgusta obišče Gorenjsko, izjavi Kutscheri: »Prepričan sem, da boste to deželo najboljše upravljali in da boste do potankosti izvedli od vodje zaupano vam nalogo.«¹³¹ Čeprav je bil ves politični, policijski, gestapovski, vojaški in še avstrijski učiteljski aparat na nogah, je šlo Kutscherovo delo dokaj slabo in ne smemo prezreti njegovega proglasa, ki ga dne 6. septembra 1941

¹²³ VAZSt 44, od 8. oktobra 1941.

¹²⁴ VAZK 21, od 12. avgusta 1941.

¹²⁵ VAZK 2, od 2. maja 1941.

¹²⁶ VAZK 8, od 28. maja 1941.

¹²⁷ VAZK 15, od 27. junija 1941.

¹²⁸ VAZK 19, od 1. avgusta 1941.

¹²⁹ VAZK 21, od 12. avgusta 1941.

¹³⁰ VAZK 25, od 15. oktobra 1941.

¹³¹ KB od 30. avgusta 1941.

prinaša Karawanken Bote: Nadaljujejo se morilski napadi na mirno prebivalstvo. Ti pa so mogoči samo zato, ker tolpe dobivajo pomoč pri prebivalstvu. Dognano je, da ti tolpe podpirajo s tem, da jih jemljejo pod streho, dajejo živila in jih obveščajo. »Zato sem primoran poseči po najstrožjih ukrepih, ki bodo vsemu prebivalstvu prizadejali neizrečeno gorje in zadeli tudi nedolžne.«

*

Potrebno je sedaj, da na kratko pregledamo razvoj NOB na Gorenjskem in na Štajerskem. Pri tem se oziram na ugotovitve v svoji razpravi v Vojnoistoriskem glasniku.¹³² Po 17. juliju 1941 imamo na Gorenjskem poleg masovne razširjenosti OF že sledeče partizanske edinice: Jeseniško, Kranjsko, Jelovško, Tržiško, Kamniško, Mengeško in Rašiško četo in dejstvo je, da se 22. julija 1941 začenja na Gorenjskem velik narodnoosvobodilni polet, ki po tem datumu zlasti v Kamniškem okraju preraste v pravo ljudsko vstajo. Nemci so na vse to takoj odgovorili z velikimi represalijami in so začetni masovni polet za nekaj časa in nekoliko zavrli, niso pa ga povsem uničili. Iz nemškega poročila, ki piše o stanju za razdobje od 17. do 23. avgusta, je razvidno, da — po vseh znakih sodeč — postajajo komunisti vedno bolj predrzni in da je policija proti njim brez moči, v poročilu za razdobje od 24. do 30. avgusta pa beremo, da ljudje prižigajo ustreljenim in za svarilo izpostavljenim ubitim talcem sveče in jih obsipajo s cvetjem. To nad vse jasno kaže, da odpor še zdavnaj ni bil zlomljen. A to je le prva faza odpora, in vendar je tudi ta imela velik pomen.

Tudi na Štajerskem opazimo že zelo zgodaj aktivnost prvih partizanskih edinic, in to predvsem na področju revirjev, v okolici Celja, na Pohorju in v Zgornji Savinjski dolini, priznati pa je treba, da se OF na Štajerskem ni posrečilo izgraditi tako masovne baze kot na Gorenjskem. Vendar pa so akcije prvih partizanskih enot tako mogočno odjeknile v štajerskem človeku, da se Nemcem ni posrečilo tega, kar so skraja mislili tako naglo doseči — ponemčenje.

Že na tem mestu je treba rešiti vprašanje, ali in koliko je NOB na Spodnjem Štajerskem in na Gorenjskem preprečila nemški pripomoček za ponemčenje obeh dežel, preseljevanje. Direktnih dokazov za to sicer ni. Za Spodnjo Štajersko je sicer jasno, da se je izvedla preselitev prve in zadnje etape.¹³³ na Gorenjskem pa samo selitev prve in še to le po večini iz obmejnega pasu.¹³⁴ Izgleda torej, da na Spodnjem Štajerskem ni bila po načrtu izvedena izselitev druge etape, na Gorenjskem pa je bila izvedena samo prva, in še ta samo delno. Ker druga etapa tako na Štajerskem kakor na Gorenjskem sovпада z razgibanostjo partizanskih akcij, na Gorenjskem pa tudi z razgibanostjo vsega

¹³² Izd. Vojno istoriski institut JLA, Beograd, avgust 1951, str. 93—97.

¹³³ Glej članek v Štajerskem gospodarju »Odkrita beseda« od 8. novembra 1941.

¹³⁴ Glej članek v KB »O skladnosti političnih in narodnih meja« od 16. avgusta 1941.

gorenjskega prebivalstva, se mi trditev, da je NOB kakor koli že vplivala na prestanek teh preseljevanj, ne zdi pretirana. To trditev potrjuje tudi izjava Kutscherovega naslednika Rainerja pred vojnim sodiščem v Ljubljani leta 1947.¹³⁵ Vendar, vsaj za gorenjsko izseljevanje, tudi ta izjava ne drži stoodstotno in je izostanek nadaljnega izseljevanja iz Gorenjske treba pogledati še pod vidikom, kot sem ga nakazal v oceni izdaje Slov. Poročevalca (1938—1941) v Zgodovinskem časopisu V, 1951, str. 414—5.

Preidimo sedaj k že omenjenemu važnemu viru za nemško okupacijo na Sp. Štajerskem, k tako imenovanim Stabsbesprechungen. Na enem od teh štabnih razgovorov dne 10. oktobra 1941 v Mariboru pravi dr. Wetz: »Hinsichtlich des Standes der Eingliederung ist zu sagen, dass der Führererlass gegenwärtig dem Führer vorliegt, dass das Reichsministerium für innere Angelegenheiten das Recht erhalten hat, Ausführungsbestimmungen zum Führererlass zu erlassen. Das Reichsrecht wird in der Untersteiermark mit der Eingliederung eingeführt. In Kärnten erfolgt die Einführung zu einem späteren Zeitpunkt.« To izjavo dopolni še predsednik štajerske vlade dr. Müller-Haccius: »Die Eingliederung erfolgt aller Voraussicht noch am 1. November 1941. Sollte sie verschoben werden, wird dies rechtzeitig bekannt werden. Der Akt der Eingliederung wird in feierlicher Weise vor sich gehen, und zwar werden Feierlichkeiten in der Untersteiermark sowie in Graz veranstaltet. Der Gauleiter beabsichtigt, bei der Eingliederung eine längere Rede zu halten, in welcher er auf die Aufbauarbeit in der Untersteiermark hinweisen wird. Zu diesen Zwecke ist ihm von allen Dienststellen bis längsten 25. Oktober 1941 ein höchstens eine Seite langer Bericht möglichst kurz gefasst, mit prägnanten Schlagworten, in dem insbesondere die Aufbauarbeit mittels Zahlen erläutert zum Ausdruck kommt, vorzulegen.«

Priključitev Spodnje Štajerske se je torej po teh besedah pričakovala 1. novembra 1941, za Gorenjsko pa nekoliko kasneje. Pripomniti pa je treba, da so na Štajerskem pričakovali priključitev že poprej. Že 10. septembra 1941 pošilja Überreither vsem komisarjem okrožij okrožnico,¹³⁶ iz katere je razvidno, da so pričakovali priključitev že 1. oktobra. Poleg tega termina pa prinaša ta okrožnica še drug dragocen vir, prepis osnutka izvršilne uredbe nemškega notranjega ministra k osnutku Hitlerjevega ukaza o priključitvi Sp. Štajerske, Koroške in Gorenjske. Ta osnutek uredbe notranjega ministra se glasi:

»Berlin... septembra 1941. Izvršilna uredba notranjega ministra rajha k ukazu firerja in drž. kanclerja o zopetni združitvi (Wiedervereinigung) osvobojenih ozemelj Sp. Štajerske, Koroške in Gorenjske z nemškim rajhom.

Na podlagi § 1, odst. 3, § 4 in 5, odst. 2 ukaza firerja in drž. kanclerja o zopetni združitvi osvobojenih ozemelj Sp. Štajerske, Koroške in

¹³⁵ Slovenski poročevalec (1938—1941), izd. Fr. Škerl, Ljubljana 1951,

¹³⁶ Arhiv Maribor.

Gorenjske z nemškim rajhom od ... septembra 1941 (Državni uradni list I, str. ...) določam:

1. V veljavi ostanejo sledeče uredbe in naredbe šefa civilne uprave za Sp. Štajersko: uredba o teritorialni razdelitvi Štajerske, o ustanovitvi drž. policijske uprave v Mariboru, o razdelitvi Sp. Štajerske v sodne okoliše, o denarnih in kreditnih ustanovah, vse tri uredbe o utrjevanju nemštva na Sp. Štajerskem, naredba o zaplembi premoženja pobeglih oseb, uredba o razlastitvi, o likvidacijskem komisarju za društva, organizacije in zveze, o ustanovitvi štajerskega hajmatbunda, o zaščiti znakov in simbolov štajerskega hajmatbunda, o ukinitvi prispevkov verskih družb in o ureditvi potrošniških družb.

2. Namesto političnih komisarjev se uvajajo deželni svetniki (Landräte), namesto šefa civilne uprave pa Reichsstatthalter in der Steiermark.

3. Dejanja proti v veljavi ostalim uredbam šefa civilne uprave kaznujejo kot upravne postopke deželni svetniki z globo do 150 RM ali z zaporom.

4. Kolikor je v državnih zakonih predvideno sodelovanje NSDAP, jo nadomesti štajerski hajmatbund.

5. Ozeimlje okrajnega glavarstva Ljutomer se spoji z okrožjem Radgono.«

Iz tega izvemo: 1. Da je bil Hitlerju nekako v začetku septembra leta 1941 predložen v podpis načrt ukaza o priključitvi Sp. Štajerske, Koroške in Gorenjske in da čeprav ga Hitler ni še podpisal (ker manjka datum!), je notranji minister že k temu osnutku predpisal osnutek izvršilne uredbe k priključitvenemu ukazu. To govori za to, da je bil Hitlerjev podpis samo še vprašanje časa in priključitev sklenjena stvar. 2. Da je notranji minister k osnutku ukaza, ki naj bi priključil vse od Nemcev zasedeno slovensko ozemlje, izdelal le osnutek izvršilne uredbe za priključitev Sp. Štajerske, kar potrjuje Wetzovo izjavo od 10. oktobra, da se bo priključitev Gorenjske in Mežiške doline izvedla nekoliko kasneje. 3. Zelo pade v oči, da naj bi po priključitvi ne ostale v veljavi vse Uiberreitherjeve okupacijske uredbe (torej od 14. aprila, 17. maja in 18. avgusta), od katerih sta zlasti dve izdani naravnost za uničenje NOB. Mislim, da to ni izostalo slučajno in nisem daleč od resnice, če zapišem, da so Nemci hoteli priključiti le »pomirjeno«, ali kot smo dejali v I. delu, za priključitev »godno«, deželo. In videli smo že, da je bila Gorenjska ves čas manj »pomirjena« kot Sp. Štajerska, zato naj bi bila tudi ta prva na vrsti za priključitev.

Osrednje vprašanje pa je: zakaj Hitler ukaza ni podpisal? Rekli smo že, da potovanje notranjega ministra konec avgusta po Gorenjskem in Spodnjem Štajerskem sovпада v razmeroma najbolj »mirno« razdobje leta 1941 v obeh teh deželah, A že 19. septembra je nad Pohorjem zaradi vedno bolj naraslega partizanskega gibanja in uspešnih akcij proglašena zopora, in upam, da se ne motim, če trdim, da je prav ponovna ožvitev partizanskih akcij na Sp. Štajerskem le v nekakšni zvezi z Uiberreitherjevim pismom od 27. septembra 1941, v

katerem je rečeno: »... aus gesetzestechnischen Gründen ist nach einer mir am 26. September 1941 fermündlich übermittelten Nachricht des Reichsministers des Innern die für den 1. X. in Aussicht genommene Eingliederung der Untersteiermark verschoben worden. Die Eingliederung ist nunmehr für den 1. November zu erwarten.«¹³⁷

Zanimivi so ti zakonsko-tehnični vzroki in zakaj nastajajo, ko je že v osnutku izvršilne uredbe notranjega ministra tako jasno povedano, katere Uiberreitherjeve uredbe vse še ostanejo! Ne zanikavam možnosti tudi nacionalsocialističnega pikolovstva, pa vendar smo pri vseh deželah, ki jih je Hitler priključeval, videli, da je šlo vse gladko, ker se podjarmljena dežela ni upirala. Daleč pa sem od tega, da bi kakor koli poskušal pretiravati pomen NOB jugoslovanskih narodov, ker sem trdno uverjen, da je le v objektivni sliki in resničnosti tega silovitega gibanja vsa njegova velika in sekularna vrednost!

Iz štabnih razgovorov 29. oktobra 1941 v Mariboru izvemo, da priključitve tudi po 1. novembru ne bo, in zopet: »die Gründe liegen auf gesetzestechnischem Gebiet, insbesondere deshalb, weil die Eingliederung der Gebiete der beiden Zivilverwaltungen gemeinsam erfolgen soll (podčrtal jaz). Toda v noči od 7. na 8. oktober zasedejo združene partizanske sile na Štajerskem Šoštanj in postanejo v njem popolni gospodarji situacije. Ta vest je silno razburila zlasti varnostno policijo in gestapo, saj je to eden izmed prvih primerov osvobajanja dobro branjenega mesta sredi Hitlerjeve evropske trdnjave. V istem času, po koncentraciji Cankarjevega bataljona, ožive tudi vojaške akcije na Gorenjskem. Kot zelo važno je na istem štabnem sestanku poudarjeno, da je doslej na Štajerskem padlo že 17 Nemcev, trije pa so bili težko ranjeni, Nemci pa so doslej pobili že 66 moških in tri žene, dočim je bilo »na begu« ustreljenih 15 oseb.

Na prvem štabnem razgovoru 28. novembra 1941 v Gradcu (Einsatzstab se namreč 15. novembra preseli v Gradec) je rečeno: »Über die Eingliederung kann nichts neues gesagt werden... Es sind nun sicherlich alle örtliche Voraussetzungen für eine Eingliederung gegeben, sofern nicht andere massgebliche Gründe von Berlin aus gesehen dagegen stehen.«

Izgleda, da je Berlin res gledal na situacijo pametnejše in zrelejše kot pa Gradec, odnosno nacisti v Mariboru. Steindlu se je na primer zopet zvrtilo v glavi. Od 25. oktobra do 16. novembra je bilo po vsej Spodnji Štajerski 386 zborovanj (hajmatbundovskih) z udeležbo okrog 117.000 poslušalcev. Spričo tega Steindl zatrjuje, da je Sp. Štajerska zopet in sedaj dokončno postala sestavni del nemškega rajha, če tudi formalno še ni priključena. In končno, da »slovenski agitatorji na Sp. Štajerskem z našega gledišča niso več noben politični problem, temveč samo še zadeva varnostne policije«.¹³⁸ Tako pridemo do štabnih raz-

¹³⁷ Arhiv Maribor.

¹³⁸ Marburger Zeitung od 29. in 30. septembra 1941.

govorov 22. decembra v Gradcu, še prej pa se nekoliko vrnimo na Gorenjsko.

28. novembra 1941 imenuje Hitler za šefa civilne uprave za Gorenjsko in za koroškega gaulajterja dr. Rainerja, ki ob ustoličenju dne 2. decembra v Celovcu pravi, da bo skrbel, da bo tudi Gorenjska postala vseskozi del nemške države in s tem nemška dežela.¹³⁹ Ko Rainerja notranji minister Frick 17. decembra ustoličuje v Celovcu tudi za rajhsthalthalterja Koroške, pravi minister: Vaša osnovna naloga bo, da novo ozemlje Gorenjske vključite do kraja in napravite iz nje dragocen, enakovreden del naše dežele. »Pravna priključitev osvobojenih pokrajin k staremu koroškemu gau-u se bo morala posebno skrbno preizkusiti.« Upravna ureditev je z ustvaritvijo treh za življenje sposobnih okrožij nekako zaključena, zunanje izenačenje z rajhom pa je napredovalo že tako daleč, da se »lahko v kratkem izvede tudi formalna priključitev k rajhu«. Osnovno je: narodnostno včlanjenje dežele južno od Karavank (podčrtal jaz), in to je koncem koncev odločilno. Kajti brez ustvaritve trdnjave nemških ljudi v tej deželi in brez političnega uveljavljanja teh nemških ljudi se mora prej ali slej zrušiti vsaka, še tako lepa upravna stavba... Ko bo firer v kratkem (!) zopet združil z rajhom to po nemških četah ponovno osvobojeno ozemlje, bo s tem samo odpravljena krivica, ki je bila tej deželi storjena leta 1918 kot tudi vsemu nemškemu narodu.¹⁴⁰

To pot je torej tudi priključitev Gorenjske zelo blizu. In res, prav do decembra za nekaj časa prenehajo na Gorenjskem partizanske akcije. A že medtem, ko je Frick to govoril, so se na Gorenjskem zgodile važne stvari. Ko se Rainer že 18. decembra na svojem prvem uradnem obisku mudi v Kranju, v svojem govoru sicer pove, da mora Gorenjsko po Hitlerjevem naročilu narediti za srečno deželo, istočasno pa že tudi omenja velike likvidacije narodnih izdajalcev 1. decembra po Gorenjskem in popolno uničenje nemške bojne patrola 2. čete 181. policijskega regimenta, ko 12. decembra pade 48 mož, 7 pa je težko ranjenih. Rainer pravi: »Vse to sem javil firerju, ki mi je naročil, da moram skrbeti za najstrožjimi sredstvi za to, da se tako grozovita dejanja ne bodo več ponavljala.« Nato napoveduje »izredno ostre ukrepe« in da je prisiljen poklicati pojačanje v deželo.¹⁴¹ Končno je sredi decembra izbruhnila — kot Nemci sami priznavajo — bliskovita in dobro organizirana vstaja, ki privede celo do tega, da mora nemška žandarmerija izprazniti Kranjsko goro, Dovje, Zg. Gorje, Boh. Belo, Srednjo vas, Breznico, Begunje, Brezje in Podnart. To se pravi, na tem delu Gorenjske zraste, sicer kratkotrajno, a vendar le osvobojeno ozemlje.

Tako bomo sedaj lažje razumeli izjavo Müllerja-Hacciusa na štabnih razgovorih 22. decembra 1941 v Gradcu: »Im allgemeinen ist zu

¹³⁹ KB od 29. novembra 1941.

¹⁴⁰ KB od 3. decembra 1941.

¹⁴¹ KB od 20. decembra 1941.

sagen, dass durch die Einführung des neuen Reichsstatthalters zuerst der Eindruck verbunden war, dass in nächster Zeit die Eingliederung stattfinden könnte. Auf Grund der allerjüngsten Ereignisse in Oberkrain wird dies jedoch nicht möglich sein« (podčrtal jaz).

Mislilim, da je to dokaj zgovoren dokaz, zakaj ni prišlo do priključitve in da je vzrok prav narodnoosvobodilna borba.

O priključitvi je na nadaljnjih štabnih razgovorih govora samo še trikrat. Prvič 7. januarja 1942, ko je rečeno, da je ni pričakovati pred 1. junijem 1942, drugič 2. februarja 1942, ko je rečeno: »Der Stand der Eingliederung ist so, dass mit einer längeren Dauer der Tätigkeit des Chefs der Zivilverwaltung zu rechnen sein wird. Die Frage, wie weit eine besondere Rechtseinführung notwendig ist, muss überprüft werden. Jenseits der Grenze (tu misli Ljubljansko pokrajino) scheinen die Verhältnisse noch nicht so klar zu sein, wie bei uns und ist es notwendig, dass wir dem eine besondere zielklare Auffassung entgegenstellen. Es ist zu hoffen, dass noch im Laufe dieses Monats näheres erfahren werden kann, wie weit eine erweiterte Zivilrechtspflege in der Untersteiermark eingeführt werden kann.« Končno in zadnjič je govor o priključitvi še 23. februarja 1942, ko Müller-Haccius pravi: »Mindestens dieses Jahr, wahrscheinlich auch nächstes Jahr, wird der Chef der Zivilverwaltung seine Tätigkeit in der Untersteiermark ausüben. Vereinfachung in der Verwaltung wird durchgeführt, Weisungen kommen aus Berlin.«

Zanimivo bi bilo sedaj pregledati vso nadaljnjo okupatorsko zakonodajo in delovanje obeh političnih organizacij. Vse se je namreč trudilo, da bi obe deželi le postali nemški, a NOB je vedno bolj rasla, dokler ni prav ta dokončno spravila z dnevnega reda tudi vprašanja o priključitvi. NOB je tako na Štajerskem kot na Gorenjskem odločilno vplivala, da ni prišlo do priključitve. S tem je odločilno posegla preko nacionalnega okvira v račune in načrte Hitlerja samega in tako doprinesla tudi važen delež v borbi z nacionalsocialistično ideologijo in pravnim pojmovanjem svobodnosti in neodvisnosti države.

Kot je bilo že rečeno, spadata Spodnja Štajerska in Gorenjska pod nacistično okupacijo pod isti režim kot Luksemburg, Alzacija in Lorena. To se pravi: šefa civilne uprave za Gorenjsko in za Sp. Štajersko naj napravita vse, da bosta obe pokrajini godni za priključitev k rajhu. In nobenega dvoma ne more biti, da je prav NOB naših narodov in slovenskega še posebej, toliko vplivala na dokončno odločbo Berlina, da ne čas ne obe deželi še nista bili »godni« za priključitev.

DID THE PEOPLES STRUGGLE FOR LIBERTY PREVENT THE ANNEXATION OF STYRIA AND UPPER CARNIOLA TO THE GERMAN REICH?

Summary

The author tries to establish by arguments that the Slovene NOB (NOB = People's Struggle for Liberty), as a constituent part of the Yugoslav NOB, prevented, in the year 1941, the planned annexation to the German Reich of Upper Carniola and Lower Styria occupied by Germans.

The first part of the treatise includes a short survey of initial vicissitudes of all occupied countries from Austria to France. Whilst the Nazi jurisconsult Scheerbarth insists on the point that the Nazi occupation law differentiates only two kinds of occupied territories from one another (»Wiedervereinigte Gebiete« and »Angegliederte Gebiete«), the author thinks there is a question of one more, the third, kind of occupied territories, i. e. territories with so called civil administration headed by a civil chief. That is the case of the occupied Alsace, Luxembourg and both Slovene countries of Upper Carniola and Styria.

In consequence of this Nazi differentiation three kinds of annexed territories must be distinguished: 1. Reunited territories (»Wiedervereinigte Gebiete«); thereto belong Austria, Sudetenland, territory of Klajpeda (Memelland), the free City Gdansk, the former Polish Corridor (»Ostgebiet«) and Eupen, Malmédy and Moresnet. Here is a question of territories which, after the lost 1st World War, were still considered as German property by German imperialists who aimed at their annexation at the earliest opportunity. These territories were annexed to the German Reich as early as occupied. Their annexation was carried through by a law or by a special decree of Hitler. In these countries laws of the German Reich were gradually introduced, somewhere sooner elsewhere later. 2. Annexed territories (»Angegliederte Gebiete«). To this kind of annexed territories belong the Czechoslovakian Protectorate and Polish General Government, territories which could not be claimed as German nor could, promptly, be Germanized. The author thinks that this kind of occupied territories represents the type of a Nazi vassalage combined with all kinds of economic and intellectual exploitation in the case of Nazi victory. Such an exploitation was planned for all occupied territories. 3. The third kind is represented by countries with civil administration headed by a civil chief. Hereto belong Alsace, Lorraine, Luxembourg, Upper Carniola and Lower Styria. At all times the German imperialism was eagerly desirous of these countries, but they have never been conscientiously German though in some of these countries the German language prevailed. Whilst the countries mentioned sub 1. and 2. are dealt summarily with, i. e. as soon as occupied the country is united with the Reich or given a vassalage status and dependency, the territories of civil administration are treated in the following way: as these countries are not yet ready for the immediate union with the Reich, an intermediate state is necessary, i. e. the civil administration headed by a chief with unlimited powers of Hitler in order to make, as soon as possible, these territories ready for complete union. As all these countries were wanting in German national conscience, the fundamental task of all civil administrations and their chiefs consisted in »transforming« in the German trend with the least possible delay and by all means and methods of occupation.

In continuation the author summarily describes initial vicissitudes and Nazi legal situation of occupied territories (France included) giving single instances of Hitler's argumentation why the occupation (»Intervention«) was inevitable and how the Nazis in administration of occupied territories were supported by their fifth columns, the quisling governments.

In the second part the author raises the question whether and how the NOB had prevented the complete annexation of the Upper Carniola and Lower Styria occupied by the Nazis.

The situation is exposed as follows. The Slovene territory occupied by Germans is given two Civil administrations, one for Upper Carniola and the other for Lower Styria. In the beginning the Civil administration for Upper Carniola is headed by Kutschera, the deputy of the Carinthian Gauleiter, after him the Gauleiter Rainer himself enters upon the office, whilst the Civil administration in Lower Styria is headed by the Styrian Gauleiter Überreither. Both make use of the same methods of occupation: deportation of the Slovene people, in the first place intellectual classes as the most annoying impediment to Germanization. In both countries a special political organization is set up in order to denationalize the occupied Slovene people as soon as possible and force it to become German in habit and thoughts (in the occupied Upper Carniola this task falls to the »Kärntner Volksbund«, in Lower Styria to the »Steirischer Heimatbund«). When, in July 1941, the NOB starts its actions, both German Heads have recourse to most rigorous measures against anyone merely suspected of collaboration with the NOB (Emergency Courts, shooting of hostages, confiscation of property etc.).

Accordingly, both Heads of the German Administration make greatest endeavours in order to prepare, with the least possible delay, both countries for complete annexation. Successful beginning (numerous entering of the occupied inhabitants both Germanizing organizations), in consequence of activity of the German fifth column planned long before and for fear of deportation, is highly promising for both German Heads, but accurately then the NOB is starting, and that in circumstances and enterprises which incite, especially in Upper Carniola, a general rebellion already in the middle of July 1941. Both Heads become aware of the danger realizing that their plans might be thwarted by the NOB. Therefore, from the very first, terroristic acts, shooting of hostages and military actions against the first units of partisans in these countries are carried through with brutal cruelty and consequentialness. Therefore, in consequence of retaliation, outer activity of the NOB slackens, and, accordingly, both Heads consider this a favourable opportunity for annexation. In this way one can understand Hitler's scheme of the decree annexing the two Slovene countries to the Reich and the ministerial order of the German Minister of the Interior concerning this decree from the early part of September 1941.

There is the question: why did Hitler not sign the decree scheme already set up? The author thinks the answer to the question is strictly connected with recommencing actions of partisans in Upper Carniola and Lower Styria and increasing by October and November 1941 so as to constitute, in the middle of December 1941, even a Liberated Territory of Upper Carniola. By all those events the planned annexation, in 1941, is prevented. This fact is also proved by the declaration of Müller Haccius of December 22, 1941 as quoted by the author.